

CES

CENTRUM EKONOMICKÝCH STUDIÍ VŠEM

Vývoj institucí a ekonomická výkonnost

**Milan Žák
Petr Vymětal**

Abstrakt:

Štať vychází z poznání, že institucionální kvalita může ovlivnit ekonomickou výkonnost. Z tohoto úhlu pohledu lze ukázat, že vládní politika je schopna za jistých okolností zvýšit efektivnost a výkonnost ekonomiky prostřednictvím tvorby, udržování a kultivace vhodných společenských institucí. Tento přístup ale rozhodně neznamená uplatňování dominantní role státu, ale spíše snahu přijmout, resp. zrušit opatření, která zásadním způsobem ovlivňují dlouhodobý potenciál ekonomiky. Jde o pojetí jako garanta a spoluvůdce základních pravidel a institucí. Autoři také poukazují na působení neformálních institucí, které bezpochyby tvoří základní společenské prostředí.

Práce má následující strukturu: po historickém ohlédnutí se druhá část věnuje nové institucionální ekonomii, třetí a čtvrtá část se zabývají definicí a klasifikací institucí. Následující kapitola se snaží shrnout hlavní směr působení institucí. Závěrečná část podává přehled několika studií, jež se vztahem mezi kvalitou institucionálního prostředí a ekonomickým růstem zabývaly, načrtává základní měření institucionální kvality a prezentuje soubor několika základních ukazatelů institucionální kvality.

Klíčová slova: instituce, pravidla, D. C. North, ekonomická výkonnost, kvalita institucí, nová institucionální ekonomie

JEL Classification: D02, D23, H11, O11, O12

Profil autorů:

Prof. Ing. Milan Žák, CSc. je garant komponenty institucionální kvalita. Ve výzkumné činnosti se věnuje otázkám efektivnosti a racionality vládních rozhodnutí, politickým rizikům, korupci a efektivnosti a odpovědnosti ve veřejné správě.

Ing. Petr Vymětal je odborný pracovník komponenty institucionální kvalita. Zaměřuje se na problematiku korupce, kvality veřejné správy, byrokracie a ekonomie na pomezí politologie a sociologie.

Recenzenti:

Prof. Ing. Lubomír Mlčoch, CSc., Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova

Prof. Ing. Milan Sojka, CSc., Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova

Práce byla ve zkrácené verzi publikována v časopise Politická ekonomie č. 4, 2005. s. 545-566.

Řada studií Working Paper CES VŠEM je vydávána s podporou grantů GAČR 402/05/2210 a MŠMT výzkumná centra 1M0524.

© Centrum ekonomických studií VŠEM

ISSN 1801-2728

Motto: Při analýze ekonomické výkonnosti v čase se přijímaly dva mylné předpoklady: za prvé, že instituce nejsou důležité, a za druhé, že čas není důležitý.

Douglass C. North¹

1. Úvod

Stat² vychází z poznání, že kvalita institucí má vliv na ekonomickou výkonnost. Z tohoto úhlu pohledu lze ukázat, že vládní politika může **za jistých okolností** vést ke zvýšení efektivnosti a výkonnosti ekonomiky prostřednictvím tvorby, udržování a kultivace vhodných politických a ekonomických institucí (politic and economic design). I když se nelze vyhnout strategiím pokusů a omylů, díky učení a předávání poznatků existuje možnost částečně uměle nahradit spontaneitu zdoluhavého vývoje či neformálních institucí. Rozhodně ale nejde o žádné státní inženýrství, ale o snahu přijmout, resp. zrušit opatření, která zásadním způsobem ovlivňují nejen stávající produkční schopnosti ekonomiky, ale i její dlouhodobý potenciál. Analýza institucí by neměla praktického dopadu, kdyby nevedla k přesvědčení, že definování jistých explicitních „osvědčených“ pravidel a jejich zavedení do reálného života může být cestou, jak podnítit výkonnost ekonomiky.

Autoři se nezřikají analýzy působení institucí neformálních, které zcela nepochybně vytvářejí „podhoubí, z něhož vše vyrůstá“, ale možnosti jejich změny jsou převážně dlouhodobé. Pokud z tohoto úzkého pohledu bude stát, bez ohledu na to, jaký systém je zaveden pro jeho politickou reprezentaci, distribuci moci atd., chápán ve své minimalistické roli, tedy jako garant a **spolutvůrce** základních pravidel, či, jinak řečeno, institucí, měla by být racionální hospodářská politika schopna tento proces ovlivnit tak, aby snížila transakční náklady a zvýšila ekonomickou výkonnost.

Většina přístupů se omezuje na vnímání institucí ve smyslu „governance“ a snahu o vyhodnocování jejího vlivu na ekonomickou výkonnost. Záměr studie více než na tuto stránku se soustředí na ujasnění široké problematiky institucí. Po historickém ohlédnutí jak ve světové, tak české institucionální ekonomické sféře, se podstatná část práce věnuje definici a klasifikaci institucí z pohledu jejich dopadu na výkonnost. Právě zde bylo nutné zvolit interdisciplinární přístup a proniknout do jiných sociálněvědních disciplín. Předmětem zájmu je i vliv institucí a ekonomická výkonnost s cílem shrnout hlavní směr působení institucí. V poslední části je uvedeno několik studií, jež se pokusily dokázat vztah mezi kvalitou institucionálního prostředí a ekonomickým růstem, načrtnuta základní měření institucionální kvality a prezentován soubor ukazatelů institucionální kvality, které autoři považují za relevantní při studiu problematiky institucí.

2. Historické ohlédnutí

Zájem o roli institucí v ekonomii má více jak stoletou historii. V roce 1899 vyšla v USA kniha Thorsteina B. Veblena (1857-1929) s názvem *The Theory of the Leisure Class*:

¹ Viz Jonáš, J. a kol. (1994, s. 754).

² Text byl diskutován na semináři 15. 12. 2004, kde jako oponenti vystoupili L. Mlčoch a M. Sojka. Konečná podoba textu reaguje na některé připomínky, včetně písemných připomínek P. Pelikána.

*An Economic Study of the Evolution of Institutions*³, která z autora udělala jednoho ze zakladatelů nového teoretického směru v ekonomii – institucionalismu. Zakladatele teorie, která vychází z přesvědčení, že „instituce hrají zásadní roli při utváření ekonomického chování lidí i při dosahování určité ekonomické výkonnosti a že se instituce samy v čase mění a mnohdy reagují na působení ekonomických činitelů“ (Sojka, 2000, s. 248). Za druhého, i když z hlediska přístupu odlišného spoluzakladatele, je považován John R. Commons (1862-1945), jehož stěžejními díly jsou *Legal Foundations of Capitalism* z roku 1924 a z roku 1934 *Institutional Economics*. Již samotné názvy děl vypovídají o rozdílném zaměření obou autorů – Veblenovo pojetí je charakterizováno jako sociálně psychologické, Commons je považován za zakladatele právního směru. I přes tyto rozdílné přístupy je možné nalézt některé společné charakteristiky institucionalismu a to takové, které zahrnují i celou řadu k institucionalismu se hlásících autorů. Jde o tyto charakteristické rysy (spolu s komentářem viz Sojka, 2000, s. 249-250):

- hlavním předmětem zkoumání jsou instituce, které jsou široce pojímány (zahrnují zejména společenské uspořádání, pravidla, normy chování, organizace, právní normy),
- instituce se proměňují v čase v důsledku přirozeného vývoje v kombinaci s lidskými zkušenostmi v procesu dosahování cílů – vzniká tak proces evoluce institucí,
- ekonomické instituce a ekonomická činnost nemusí mít stejné cíle,
- zkoumání institucí je zaměřeno na řešení praktických problémů.

Do učebnic dějin vývoje ekonomického myšlení se kromě amerického institucionalismu (reprezentovaného jmény Veblen a Commons a celou řadou jejich následovníků) dostal i směr nazývaný *Nová institucionální ekonomie*⁴, jehož vznik se datuje do 60. let minulého století a je spojen opět se dvěma jmény, ne náhodou i dvěma nositeli Nobelovy ceny za ekonomii, kterými jsou Ronald H. Coase (nar. 1910, Nobelovu cenu získal v r. 1991) a Douglass C. North (nar. 1920, Nobelovu cenu získal v r. 1993).

R. Coase, který je považován za objevitele kategorie transakčních nákladů, zformuloval svoji teorii již v letech 1932-1937 a publikoval své závěry v článku „The Nature of the Firm“ (*Economica* 4, November 1937). Skutečného uznání se dočkal až po roce 1960 publikováním článku „The Problem of Social Cost“ (*Journal of Law and Economics*, 3, 1960, No. 1), který se stal „snad nejvíce citovaným článkem v moderní ekonomické literatuře“ (Sojka, 2000, s. 265). Douglass C. North započal svou vysoce ceněnou publikační činnost v roce 1961 prací *The Economic Growth of the United States from 1790 to 1860*, z hlediska vývoje institucionální ekonomie je však jeho stěžejní prací je kniha *Institutions, Institutional Changes and Economic Performance* z roku 1990⁵.

Nová institucionální ekonomie „se začala rozvíjet jako značně heterogenní směr“ (Sojka, 2000, s. 261) sice již od šedesátých let minulého století, k zformulování a vytýčení ale-

³ Není bez zajímavosti, že ve vydáních Veblenovy knihy byl od roku 1912 změněn na název *An Economic Study of Institution*. Česky vyšla tato kniha v nakladatelství SLON v roce 1999 pod názvem *Teorie zahálčivé třídy*.

⁴ V současné době existují na českém trhu dvě vysoce kvalitní učebnice dějin ekonomie. Již výše zmíněná kniha M. Sojky (2000) a dále kniha R. Holmana (1999). Autorem kapitol s názvem „Institucionalismus a nová institucionální ekonomie“ je v obou těchto publikacích Sojka, kterému vděčí česká ekonomická obec i za původní českou ekonomickou terminologii v této oblasti.

⁵ Sojka (2000) uvádí jako stěžejní díla D. C. Northe kromě výše zmíněných ještě *Institutional Change and American Economic Growth* (1971, spolu s L. Davisem), *The Rise of the Western World: A New Economic History* (1973, spolu s R. Thomasem) a *Structure and Change in Economic History* (1981).

spoň částečně společných zájmů došlo až v osmdesátých letech. Stručně se dají jí klade-
né otázky shrnout takto:

- jak alternativní soubory institucí a organizací ovlivňují chování lidí, alokaci zdrojů a rovnováhu,
- proč se forma ekonomické organizace různých ekonomických aktivit liší v podmínkách stejného právního rámce,
- jakou ekonomickou logiku mají základní společenská a politická pravidla ve výrobě a směně,
- jak se tato pravidla mění v čase.

Dalším mocným impulsem pro rozšíření zájmu o roli institucí v ekonomickém rozvoji vyvolal proces transformace centrálně plánovaných ekonomik na ekonomiky tržní počátkem devadesátých let minulého století. Přes zvýšený zájem o institucionální ekonomii se stále ve světovém měřítku nedaří spojit novou institucionální ekonomii v jeden, alespoň částečně konzistentně definovaný myšlenkový proud, nová institucionální ekonomie nemá doposud svou prestižní učebnici a její pokračující heterogenitu jen dokazuje dělení do různých směrů a proudů. Skutečnou hloubku problému lze ukázat na tak zásadním problému, jakým je definování institucí⁶ (viz dále).

V současné době je za nejvyšší a uctívanou autoritu nové institucionální ekonomie považován Douglass C. North,⁷ který při příležitosti udělení Nobelovy ceny 9. prosince 1993 přednesl „syntetizující“ přednášku na téma „Vývoj ekonomické výkonnosti v čase“ (Jonáš, 1994, s. 754-758). Přednáška je rozdělena do sedmi částí, z nichž vzhledem k našemu tématu jsou významné první tři, na jejichž základě se vytvářejí základní východiska práce. Ve stručnosti lze charakterizovat základní autorovy myšlenky takto:

- Ekonomická historie se zabývá výkonností ekonomik v čase.
- Při analýze ekonomické výkonnosti v čase se přijímaly dva mylné předpoklady za prvé, že instituce nejsou důležité, a za druhé, že čas není důležitý.
- Instituce vytváří strukturu stimulů společnosti. Z toho vyplývá, že politické a hospodářské instituce představují základní faktor určující ekonomickou výkonnost.
- Čas představuje ve svém vztahu k hospodářským a společenským změnám rozměr, ve kterém lidské bytosti určují v procesu učení způsoby vývoje institucí.
- Instituce jsou lidmi vytvořená omezení, která vnášejí strukturu do lidského jednání. Skládají se z formálních omezení (pravidla, zákony, ústavy), neformálních omezení (normy chování, zvyklosti a pravidla jednání uplatňovaná samotnými jednotlivci) a

⁶ Situaci komplikuje i skutečnost, že instituce jako základní jednotka není čistě ekonomickou kategorií. S institucemi pracuje jak politologie, tak sociologie, jsou termínem používaným jak v teorii práva, tak v teorii organizace. Např. již výše zmíněnou knihu *Teorie zahálčivé třídy* vydalo Sociologické nakladatelství pod redakcí sociologa M. Petruska, který v doslovu označuje T. Veblena za amerického ekonoma a sociologa a v předšádkce této knihy se čtenář dovídá, že „... americký sociolog a spoluzakladatel tzv. institucionální ekonomie Thorstein Veblen (1857-1929) patří dodnes k nejdiskutovanějším a také vůbec nejčtenějším sociologům.“

⁷ Rovněž Ronald H. Coase, který předešel D. C. Northe nejen dřívějším datem narození a tím i dřívějším datem publikování, ale i dřívějším udělením Nobelovy ceny (1991), se ve svém díle zabývá institucemi. Např. v Nobelovské přednášce uvádí: „Ukázal jsem, jak je důležité pro fungování ekonomického systému to, co lze označit jako institucionální uspořádání výroby.“ Hlavní je však oblast mikroekonomie a vztah práva a ekonomie. Coase je zakladatelem teorie transakčních nákladů a pro jeho učení vydělující se svým způsobem z nové institucionální ekonomie se vžil samostatný název „teorie vlastnických práv“.

způsobů zajišťování jejich dodržování. Ve svém souhrnu vymezují strukturu stimulů jednotlivých společností a především ekonomik.

- Pouze v podmínkách nulových nákladů smlouvání dosáhnou účastníci řešení, které maximalizuje agregátní důchod bez ohledu na institucionální uspořádání.
- Institucionální vývoj ekonomik je utvářen vzájemným působením mezi institucemi a organizacemi. Pokud instituce představují pravidla hry, organizace a podnikatelé jsou hráči.
- Ekonomická změna je všudypřítomný, neustálý, postupný proces, který je výsledkem každodenních rozhodnutí individuálních účastníků a podnikatelů v podnicích.

3. Nová institucionální ekonomie – česká realita

Institucionální ekonomie obecně, a nová institucionální ekonomie zvláště, stála poměrně dlouho stranou vědeckého i obecného zájmu v porevolučním období renesance české ekonomické vědy jako takové. Za hlavní důvod je možno považovat skutečnost, že původní koncept transformace české ekonomiky, který byl výrazně ovlivněn tzv. Washingtonským konsenzem, ve své původní podobě roli institucionálních faktorů téměř neuvažoval (podrobnější výklad problému viz Kouba, Vychodil, Roberts, 2004, s. 10-15). Zvýšený zájem o tento směr ekonomického myšlení byl způsoben, opatrně řečeno, dvěma zásadními a v podstatě nesouvisejícími podněty. Tím prvním (a nejen časově) byla principiální kritika přijatého a realizovaného konceptu transformace z pozic institucionální ekonomie (hlavním představitelem této kritiky byl a je dodnes L. Mlčoch), druhým pak revize Washingtonského konsenzu⁸ spolu s reakcí na text J. E. Stiglitze publikovaný k desátému výročí zahájení transformace zemí střední a východní Evropy s názvem „Whither Reform“⁹, ve kterém autor již v úvodu konstatuje: „...reformní modely založené na tradiční neoklasické ekonomii mají tendenci podceňovat důležitost informací, včetně těch, které souvisejí s problematikou správy (corporate governance), sociálním a organizačním kapitálem a institucionální a legislativní infrastrukturou, jež vyžaduje efektivní fungování tržní ekonomiky“ (Stiglitz, 2000, s. 1).

Přístup k nové institucionální ekonomii v českém prostředí má dvě zásadní, zcela zřejmé a jednoduše oddělitelné roviny. Za prvé nelze nezmínit skutečnost, že předmět „Institucionální ekonomie“ začal být přednášen na Národohospodářské fakultě VŠE v akademickém roce 1994/1995 a následně na Fakultě sociálních věd UK v roce 1995/1996. Na VŠE to byly semináře k textům českého exilového ekonoma Pavla Pelikána,¹⁰ které se postupně rozrostly až do samotného kurzu Institucionální ekonomie a to jak pro magisterské, tak i následně pro doktorské studium, který je přednášen dodnes. Na FSV UK pak díky L. Mlčochovi, který od přednášení kurzu Institucionální ekono-

⁸ Ve výše uvedeném textu se K. Kouba odvolává na tři práce J. Williamsona (1989, 1991, 2002). Chceme upozornit ještě na další stať téhož autora (1997), na kterou se odvolává G. W. Kolodko, jenž, podle našeho názoru, velmi názorně poukazuje na rozdíly mezi Washingtonským konsenzem I a Washingtonským konsenzem II, zejména v oblasti zaměření na tvorbu vhodného institucionálního prostředí (viz Kolodko, 1999).

⁹ Reakcí na Stiglitzův text byla vysoce polemická stať Dambrowskeho, Gomulky a Rostowskeho s názvem „Whence Reform? – A Critique of the Stiglitz Perspective (2000), nikterak však nezpochybňující tvrzení o absenci role institucionálních faktorů v transformačních konceptech.

¹⁰ Pavel Pelikán je profesorem ekonomie na VŠE a na Sorbonně v Paříži, trvale žije ve Švédsku. Kromě prací, které jsou uvedeny v seznamu literatury, zpracoval pro oblast výuky institucionální ekonomie na VŠE ještě text, jehož název dokumentuje, podle našeho názoru, autorovo zaměření a zájem více než dostatečně. Má název „Potřeba a potřeby průmyslové dynamiky“ (1999).

mie, pro který zpracoval a vydal v roce 1996 učební text,¹¹ došel až k současnému stavu, kdy na Institutu ekonomických studií FSV funguje samostatná katedra institucionální ekonomie. Dnes zde přednáší kromě celé řady dalších učitelů právě P. Pelikán, který spolu s M. Gregorem vede kurz „Institutions, Evolutions and Economic Policy“. Na katedře institucionální ekonomie působí rovněž K. Kouba, který se ve své badatelské a pedagogické práci hlásí k jednomu z nově se rodících proudů současné teoretické ekonomie – ke konstituční ekonomii. Snaha o zařazení nově vznikajícího vědeckého přístupu umožňuje vymezit co nejpřesněji novou institucionální ekonomii jako oblast zájmu a samostatnou vědní disciplínu. A právě v této souvislosti jsou texty K. Kouby inspirací. Na semináři ČSE v únoru 2000 věnovaném konstituční ekonomii vymezil konstituční ekonomii „jako jeden z myšlenkových proudů, které se vyvinuly v rozpravě o neuspokojivých vlastnostech tradiční mainstreamové analýzy v šedesátých letech. V kritické rozpravě se postupně vymezily následující, vzájemně odlišitelné disciplíny:

- Teorie veřejné volby, z níž vznikla konstituční ekonomie
- Ekonomie vlastnických práv
- Právo a ekonomie nebo ekonomická analýza práva
- Politická ekonomie regulace
- Nová institucionální ekonomie
- Nová institucionální historie“ (Kouba, 2000).

Ve studii napsané pro Národohospodářský ústav Josefa Hlávky upravil K. Kouba svůj výčet následovně. „K protagonistům různých směrů evoluční analýzy a nové institucionální ekonomie patří především nositelé Nobelovy ceny za ekonomii F. von Hayek, R. Coase, G. Stiegler, H. Simon, J. Buchanan a řada dalších průkopníků tohoto členitého výzkumného projektu. Jeho součástí jsou: 1. Teorie veřejné volby, 2. Konstituční politická ekonomie, 3. Teorie vlastnických práv, 4. Teorie regulace, 5. Právo a ekonomie, 6. Historie institucí“ (viz Kouba, Vychodil, Roberts, 2004), čímž dokumentuje na jedné straně dynamiku měnících se pohledů ekonomické vědy, na druhé již výše zmíněnou heterogenitu přístupů institucionální ekonomie. Z těchto důvodů provedeme v dalším textu určitou inventuru definic institucí s cílem vyjasnit si vlastní stanoviska a vytvořit si tak základní předpoklad pro další práci, kterou je analýza vlivu institucí na ekonomickou výkonnost a konkurenceschopnost.

Druhou nepřehlédnutelnou rovinou je rovina aplikačně kritická. Kritický postoj a argumentace vedená z pozic institucionální ekonomie proti přijatému a zejména prováděnému způsobu transformace v České republice L. Mlčochem¹² vyústila ve spor,¹³ který do

¹¹ V této souvislosti je třeba poznamenat, že byť je text L. Mlčocha svým způsobem avantgardní, není učebnicí v pravém slova smyslu. Autor se zaměřuje na deskripci problému, které institucionální ekonomie řeší, vysvětluje pojmy, které používá, a popisuje pohled této školy na konkrétní národohospodářské problémy včetně konkretizace na ekonomickou transformaci. Problém učebnice institucionální ekonomie je ovšem širšího rázu. Institucionální ekonomie je směrem příliš heterogenním, než aby bylo možné názory sjednotit do jednoho konsenzuálního rámce. Není to problém jen český. Učebnicí není např. ani text „Institutional Economic“ W. Kaspera a M. E. Streita (1999) a ani na webové stránce domovské instituce D. E. Northe „Center for New Institutional Social Science“ (<http://cniss.wustl.edu>) zásadní, syntetizující učební text nelze nalézt.

¹² Lubomír Mlčoch používá metodologické přístupy charakteristické pro soudobou novou institucionální ekonomii, jež zdůrazňuje význam historického času, evoluce institucí, závislost na minulém vývoji, vlastnická práva a transakční náklady“ (Machonin, Mlčoch, Sojka, 2000, s. 10 úvod).

¹³ Zjednodušeně je možno konstatovat, že jde o spor o roli institucí v konceptu transformace mezi L. Mlčochem a V. Klausem. Argumentaci Mlčochovu lze najít v podstatě ve všech jeho v seznamu literatury

jisté míry rozdělil institucionální ekonomy a v konečných důsledcích přibrzdil vývoj teorie institucionální ekonomie v Čechách určitou „ideologizací“ problému.^{14, 15}

V současné době dochází v České republice k výrazné renesanci zájmu o institucionální přístupy k ekonomii. Důvody je možno spatřovat jednak v určitém celosvětovém trendu zvýšeného zájmu o vliv institucionálních faktorů na ekonomický růst pramenící ze snah vysvětlit rozdílnou růstovou výkonnost zemí se stejnými nebo podobnými počátečními podmínkami probíhajících transformačních procesů, jednak ve změně pohledu na roli institucí promítající se např. v již zmíněné revizi Washingtonského konsenzu. V ČR se tento zvýšený zájem projevuje zejména v akademických institucích a jejich výzkumných aktivitách. Situaci na Institutu ekonomických studií FSV popisuje K. Kouba takto: „Na našem IES FSV UK se v řadě kurzů a výzkumných projektů zabýváme se skupinou talentovaných doktorandů problémy institucionální analýzy“ (Kouba, 2004). Východí teoretický přístup definuje takto: „Perspektivu teoretického statusu institucionální ekonomie hledáme v soustavné empirické evidenci a smysluplné formalizaci teoretických poznatků“. Na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE se v rámci Institutu integrace ČR do Evropské a světové ekonomiky zabývá institucionálními problémy zejména Eva Klvačová (2003). Na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity v Brně funguje od 1. ledna 2005 Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky.¹⁶ Nepřehlédnutelným zápisem do nově se rodícího zájmu o institucionální ekonomii je i práce Václava Klusoně „Instituce a odpovědnost“.¹⁷

4. Definice institucí

Výše zmiňovaná heterogenost nové institucionální ekonomie a mnohosměrnost, kterou reprezentuje např. ekonomický, politologický či sociologický přístup k ní, vytváří jeden ze stěžejních problémů, jež jsou s problémem institucí spojené – jejich definování. Každá ze samostatných vědních disciplín, i přes určité podobnosti, definuje instituce více či méně rozdílně a ani samotný ekonomický náhled na to, co instituce jsou nebo nejsou, není jednotný. Obecná formulace, kde „instituce jsou chápány poměrně široce, jako vžitá a akceptovaná norma skupinového chování“ (Berger, Luckmann, 1999, s. 58), vymezuje jen snahu o zastřešení problému, byť chvályhodnou. Za základní východisko je v dnešní době tím nejakceptovanějším a nejrozšířenějším přístupem definice D. C. Northe. Kromě ní však existuje celá řada definic zpřesňujících, syntetizujících či alternativních, jejichž přehled, samozřejmě zdaleka ne vyčerpávající, je zde diskutován.

citovaných pracích, reakce V. Klause přináší např. rozhovor, který publikovala Politická ekonomie (Klaus, 1999), z posledních pak týdeník Ekonom 40/2004 v článku „Spor o devadesátá léta“.

¹⁴ Např. v semináři pořádaném na katedře hospodářské politiky FNH VŠE se od kritiky L. Mlčocha distancoval P. Pelikán, který bohužel nepublikuje v češtině, ale jeho stanovisko můžeme dokumentovat materiály, které připravil pro své přednášky na VŠE. V již dříve zmiňovaném textu je uveden vysvětlující podtitulek: „O pokutách, ale ne za rychlost a o nápravách, ale ne revitalizaci“, jež je možno chápat jako reakci na Mlčochovu „Cenu za rychlost“ (viz Mlčoch, 1997b).

¹⁵ V seznamu literatury jsou v této souvislosti uvedeny odkazy nejen na texty L. Mlčocha, ale i na související texty M. Sojky, J. Havla, P. Machonina, O. Vychodila a J. Roberts, V. Klusoně a dalších. V seznamu literatury nejsou uvedena díla sociologická.

¹⁶ Centrum vzniklo na základě výsledků výběrového řízení MŠMT v rámci národního programu výzkumu – Projekt M1. Kromě ESF MU se na projektu podílí Grantový fond Vysoké školy ekonomie a managementu (právě v oblasti výzkumu stavu institucionální kvality) a Národní vzdělávací fond

¹⁷ Vznik práce financoval formou stipendia Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, kde také práce vyšla jako studie NÚJH č. 7/2002. Její knižní vydání zabezpečilo nakladatelství Karolinum (2004).

Douglass C. North definuje instituce jako „*pravidla hry ve společnosti*“ a „*jako lidmi navržená omezení, jež ovlivňují lidské vztahy*“ (North, 1990, s. 3). Jinak řečeno, jde o „*omezení, jež na sebe lidé uvalují*“ (tamtéž s. 5). Hlavní funkce institucí spočívá pak ve snižování nejistoty každodenního života tím, že takto definované instituce zakládají určité stabilní struktury lidských vztahů.

Tyto struktury mohou nabývat jak *formální*, tak *neformální* (zvykové či mravní) pravidla. Jejich nejdůležitější úlohou je usnadnit politickou a ekonomickou směnu. Formální omezení (zjednodušeně řečeno zákonné) mohou nabýt trojí podoby (tamtéž, s. 47):

- politická pravidla, tj. struktura politického zřízení a vlády,
- ekonomická pravidla, tj. vlastnická práva,
- smlouvy, tj. shody a dohody o směně odvozující se od vlastnických práv.¹⁸

Neformální omezení jsou „*sociálně přenášené informace, které jsou součástí kultury*“ (tamtéž s. 37). Jde o zvyky, tradice, budování sociálních sítí, např. na rodinném a příbuzenském základě a jiná témata spadající do oblasti antropologie. Neformální omezení mohou být (tamtéž s. 40):

- rozšířením, rozpracováním a modifikací formálních pravidel,
- sociálně sankcionovanou normou chování (viz např. gentlemanské chování),
- vnitřně vynucovanými pravidly chování.

Oba druhy pravidel jsou silně komplementární a změna či náhrada jedněch druhými je dlouhodobou záležitostí. Samotná pravidla ale nestačí. Bez jejich dodržování a zejména efektivního systému vynucování jsou neúčinná.

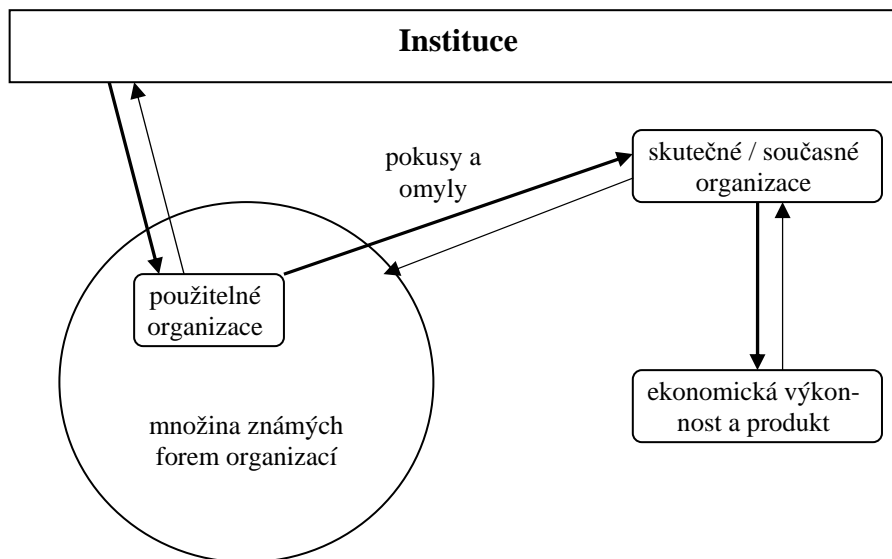
Instituce tím, že omezují určitá jednání a/nebo provádějí selekci mezi jednáním, které je buď povoleno nebo zakázáno, vytvářejí rámec pro další příležitosti. Tyto stimuly, které zakládají určitou strukturu společnosti, pak také umožňují do určité míry vytvářet rámec předpověditelného a nepředpověditelného chování, či, jinak řečeno, (celkový) rámec stability nebo nestability prostředí. Na základě těchto příležitostí mohou vznikat organizace, které North chápe jako „*vzájemně propojené skupiny aktérů jednajících pod tlakem jistých institucí*“ (tamtéž, s. 5) či „*skupiny hrajících tuto hru*“ – sledujících určitý konkrétní cíl. Toto rozlišení je jasně v opozici proti běžně chápanému pojetí slova instituce. Ať už je příležitostí využito nebo nikoli, mají zpětný vliv na instituce (viz např. lobby zájmových skupin či logrolling). Z tohoto důvodu nelze jednoznačně trvat na jednostranné kauzalitě a působení pouze od institucí směrem k organizacím. Obrázek 1 ukazuje základní vztah mezi institucemi a organizacemi.

Problém, ač nikoli nový, na který North explicitně ukázal již v 60. letech minulého století, se dá koncentrovaně vyjádřit jako „*institutions matter*“. Zásadně se tedy staví proti konceptu neoklasiky, ve kterém jsou předpoklady vzácnosti a konkurence implicitně postaveny na dokonalosti a nenákladnosti vlastnických práv a nenákladnosti získání informací. Reálné chování společnosti je však v pojetí institucionalismu charakterizová-

¹⁸ Politické instituce jsou pravidla pro politické procesy (volební cykly, hlasovací procedury, pravidla pro zakládání a fungování politických stran, vztahy mezi politiky a byrokracií v modelu zastupování apod.), ekonomické instituce usměrňují ekonomické procesy (definují vlastnická práva, usměrňují směnu, vytvářejí podmínky pro vstup a výstup z a do odvětví, otevírají trhy apod.).

no nenulovými transakčními náklady a instituce jsou tou zásadní proměnnou, která jejich výši ovlivňuje.

Obrázek 1: Vztah institucí a organizací (přímá i zpětná vazba)

Pramen: vlastní úprava dle Eggertssona (1996, s. 11).

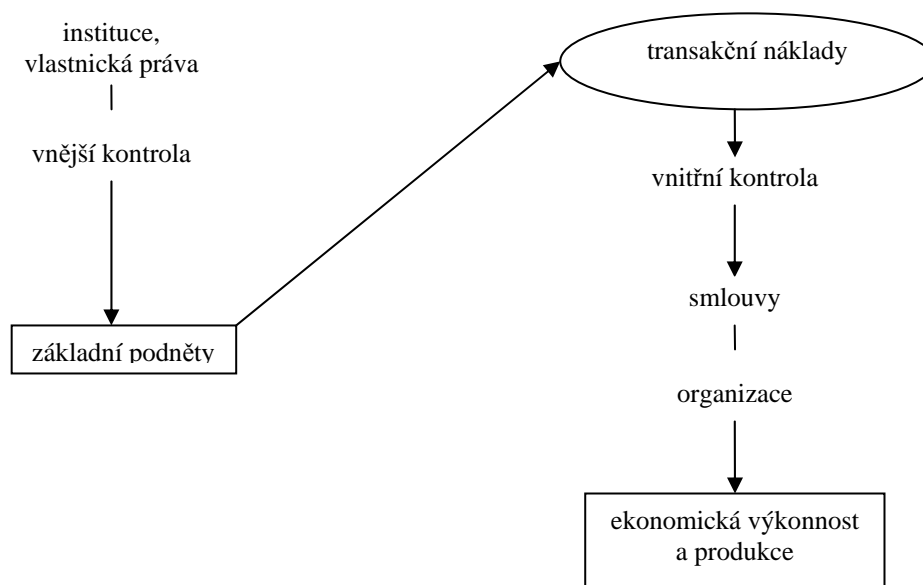
Přístup islandského ekonoma Thráinna Eggertssona (1996) je poněkud odlišný a bývá obecně chápán jako syntetizující. Eggertsson se v zásadě drží koncepce Northe a staví rovněž na souvislosti transakčních nákladů a institucí. Na rozdíl od Northových formálních a neformálních institucí navrhuje však rozlišení podle původu. Do výše prezentovaných schémat se tak snaží zabudovat faktor vnitřní i vnější kontroly. Pokud např. uvažujeme instituci vlastnických práv, pak vnější kontrolu postihují taková pravidla, která omezují chování jak zúčastněných aktérů, tak i outsiderů (jako např. ústava, statuty, regulace, zákony, vynucování a sankce).¹⁹ Vnitřní jsou založeny pouze členy (zúčastněnými aktéry) a týkají se jen jejich samotných (jejich smyslem je kontrola vzácných zdrojů, monitoring, ohraničování, najímání soukromých strážů apod.). Jde tedy o aktivity, které jednoznačně vedou k uzavírání smluv a vytváření organizací (viz obrázek 2).

Diskuzi k dalším přístupům je nutno uvést určité napětím, které lze vysledovat mezi „individualistickým“ či „egoistickým“ přístupem ekonomie a „kolektivistickým“ či „organizovaným“ přístupem sociologie. Zatímco ekonomie zdůrazňuje volbu (choice following behaviour), sociologie volbě nepřikládá zásadní roli a akcentuje pravidla (rules following behaviour). Řád má dle sociologie podobu kolektivního jednání a nedá se vysvětlit z individuálního a užitkového pohledu (viz Durkheim, 1978; Parsons, 1956), ale závisí na socializaci, resp. internalizaci norem. A nejen to. Berger s Luckmannem za institucionálními chápou „proces typizace habitualizovaných činností jejich vykonavateli“ prostřednictvím externalizace, objektivace a internalizace k účinnému předávání a konstruování tzv. sociálních realit (Berger, Luckmann, 1999, s. 58). Naproti tomu ekonomický model racionální volby vyzdvihuje sebezámek, ale přiznává podřízení se explicitním a

¹⁹ V Northově terminologii jsou to instituce v pravém slova smyslu.

implicitním volbám, určitým vyšším pravidlům, omezujícím svobodné chování. V toku času se tyto spory pomalu otupují, ale napětí je stále citelné již jen v otázce pravidel a jejich ustavení. Naprostou převahu si totiž získává Northova koncepce, o které se všeobecně soudí, že podala dostatečně obecný výklad, že jakýkoli jiný přístup se jeví pouze jako plagiát či neúspěšný pokus aplikovat poznatky z několika dalších disciplín na teorii institucí.

Obrázek 2: Vztah mezi institucemi, transakčními náklady a ekonomickou výkonností

Pramen: vlastní konstrukce dle Eggertssona (1996, s. 8).

Pokud odhlédneme od rozdílných metodologických problémů mezi obory, všechny ostatní definice vycházející z ekonomie již implicitně či explicitně čerpají z Northa. Např. definice R. Nelsona nahlíží na instituce jako na rutiny, tedy na „*ustálené, specifické způsoby hraní her*“ (2002, s. 11).²⁰ Jiné přístupy se většinou snaží rozšířit definici o některé dílčí aspekty. Jedním příkladem za všechny je přístup „*evoluční ekonomie*“ prezentovaný P. Pelikánem. Evoluční ekonomie se zajímá hlavně o vývoj a změnu, svou inspiraci čerpá v disciplínách, jako je evoluční biologie, medicína atd. a občas dochází k zajímavým a inspirativním výsledkům. Pelikán (2003d, s. 23-24) dělí hlavní oblasti evoluce pravidel a ekonomických procesů na tři základní úrovně:

- a) vývoj produkce a výkonnost (Y) existujících organizací (S) v rámci daných pravidel (R),
- b) evoluce organizací (S) v rámci daných pravidel (R),
- c) evoluce pravidel samých (R).

²⁰ Definice má také poměrně blízko k přístupům sociologickým. Právě Nelsonovo pojetí se liší od Northova v rozporu mezi obecnými a specifickými pravidly hry. V této souvislosti zmíníme výklad P. Pelikána, který dělí definice institucionální ekonomie do tří skupin:

- jako pravidla hry (North, Pelikán),
- jako specifické způsoby hraní hry (Schotter, Sugden, Nelson),
- Diversifikované přístupy („staří institucionalisté“, Hodgson, Mlčoch).

První úroveň je standardním materiálem „obecné“, tj. neevoluční ekonomie, jež sleduje veličiny jako produkce, spotřeba, vzájemné transakce se zbožím a službami mezi subjekty atd. Její omezení spočívá v tom, že namísto sledování alokačních procesů se pouze zabývá možnou a dosažitelnou rovnováhou. Problémem těchto rovnováh je přílišná idealizace – buď se příliš spoléhá na perfektní racionalitu organizací nebo jejich dostatečných znalostí a kognitivních schopností. Druhý typ zahrnuje nejen produktové inovace, ale také kvalitativní změny produkce a odpovídá neoschumpeterovské evoluční ekonomii tržní soutěže a selekce firem, technologií a průmyslových odvětví (viz teorie Schumpetera, Alchiana, Nelsona a Wintera). Poslední třetí úroveň je v teorii rozebírána až poslední dobou, zejména v souvislosti s problematikou transformace ekonomik ve střední a východní Evropě. Právě v této oblasti směr akcentuje svoji odlišnost oproti směrům neinstitucionálním, konstitucionálním a „Law and economic“. Na rozdíl od nich se nesoustřeďuje na produkci a výkonnost, ale na původ a možnou evoluci pravidel.²¹ Z tohoto dělení se pak dále odvíjejí i různá evolute uvnitř jednotlivých úrovní: evolute pravidel se odvíjí v rovině legislativní a kulturní, evolute organizací v rovině organizační, strukturální a technologické. Neplatí samozřejmě, že veškerá evolute může být přínosná a bezproblémová. Naopak, problémy se mohou vyskytnout, a to jak na straně trhu,²² tak na straně vlády.²³ Zmíněné evolute tak mohou vést k blokaci, přílišnému plýtvání či se vydat zcela špatným směrem.²⁴

Má-li tento text mít mimo jiné za úkol, jak již bylo řečeno, vyjasnit obecné teoretické zázemí sledované problematiky a vytvořit vlastní teoretický základ pro další výzkumnou činnost, je třeba na tomto místě definovat vlastní institucionální přístup, nejlépe vytvořením vlastní výchozí definice či přijetím některého z citovaných přístupů. Tato výchozí definice by měla splňovat následující kritéria:

- vytvořit teoretickou oporu pro další výzkum,
- vyhovět pohledům, které popisují potenciálně využitelná data,
- umožnit formulovat hospodářsko-politická doporučení ke zvýšení institucionální kvality společenských procesů.

Základem pro toto definování je definice D. C. Northe, která stanovuje instituce jako: „*pravidla hry ve společnosti*“ a „*lidmi navržená omezení, jež ovlivňují lidské vztahy*“ a to zejména z následujících důvodů:

- vědecká fronta definici široce přijímá a to nejen vzhledem k přirozené autoritě autora, který je vnímán jako zakladatel směru, ale i vzhledem ke skutečnosti, že svou obecností uspokojuje převážnou část autorů zabývajících se problematikou institucí,
- na mezinárodní úrovni existuje jistá shoda, že takto definované instituce umožňují alespoň v teoretické rovině konstruovat indexy, které by mohly/měly institucionální kvalitu odrážet.

Takto poměrně široce chápané pojetí (definování) institucí můžeme, v souladu s vytýčeným cílem analýzy institucionální kvality, v dalším textu zúžit. V dalším bádání

²¹ I když i zde jsou výjimky – viz výše zmínění North, von Hayek či Vanberg.

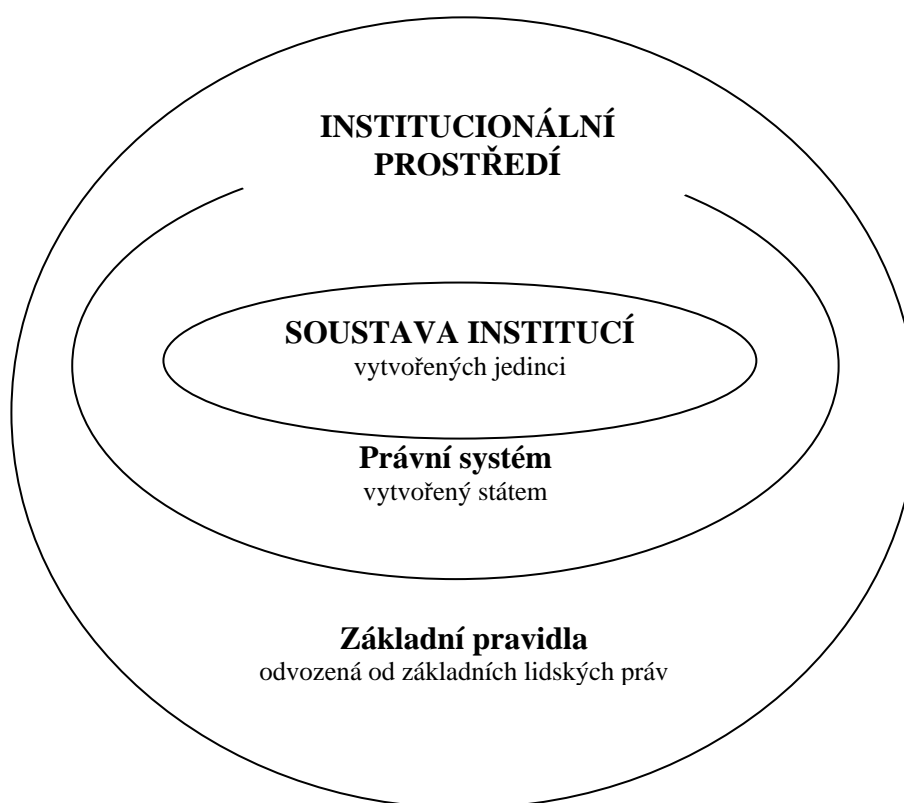
²² Viz problém part-dependence a lock-in (viz David).

²³ Viz problém rent-seeking, zájmových skupin, byrokracie a zatuhlých rozhodovacích struktur, jimiž se zabývali Tullock, Buchanan a Niskanen.

²⁴ Z tohoto pohledu se zdá, že evolute, která vede do slepých uliček, jejichž vliv časem oslabí, pokud vede k příštímu poučení, není tak zhoubná jako zcela špatný směr.

se již nebudeme přímo zaměřovat na celou oblast institucí, ale pouze na vztahy ovlivňující ekonomickou výkonnost, resp. vztahy „governance“ ve smyslu kvality správy, a to jak na makroekonomické, tak mikroekonomické úrovni. Toto omezení umožní lépe sledovat dopady a důsledky hospodářsko-politických opatření, resp. umožní vytvářet taková doporučení, která negativní efekty špatných institucí budou eliminovat. Na druhou stranu se nezříkáme možností vnímat ekonomické souvislosti v širším kontextu v případech, kdy to budeme považovat za nutné či potřebné ve smyslu komplexního vysvětlení zkoumaných jevů a procesů. Bodmer v této souvislosti rozlišuje tři úrovně institucionálního prostředí (viz obrázek 3).

Obrázek 3: Tři úrovně institucí

Pramen: vlastní úprava dle Bodmera et al. (2004, s. 30).

5. Instituce a výkonnost

Základní otázka, kterou by měla řešit tato část, vychází z poznání, že kvalita institucí má vliv na ekonomickou výkonnost. V tomto případě lze i ukázat, že vládní politika může za jistých okolností vést ke zvýšení efektivnosti výkonnosti ekonomiky prostřednictvím tvorby, udržování a kultivace vhodných politických a ekonomických institucí (politic and economic design). I když se nelze vyhnout strategiím pokusů a omylů, díky učení, předávání poznatků a poučení existuje možnost uměle nahradit spontaneitu zdoluhavého vývoje či neformálních institucí vládními řešeními v případech, kdy je možno tímto způsobem řešit aktuální problémy. Rozhodně nejde o nějaké státní inženýrství, ale o snahu o přijetí, resp. rušení opatření, které silným způsobem ovlivňují nejen stávající produkční schopnosti ekonomiky, ale i její dlouhodobý potenciál. Analýza institucí by neměla praktického dopadu, kdyby nevedla k přesvědčení, že je možno

dojít k tomuto závěru: definování jistých explicitních „osvědčených“ pravidel a jejich zavedení do reálného života může být cestou, jak výkonnost ekonomiky podnítit.

Obrázek 4: Sociální, institucionální a ekonomický vývoj společnosti

Decentralizované formální i neformální instituce; vnější konkurence, nepřímé pobídky; mobility; otevřenost	Globální obchod a investice	Globální síť, konkurence práva; pluralismus; společnost vědění; bezhotovostní směna; globální směna zboží i akciové trhy; neustálé inovace; globální značka; flexibilní výroba
Centralizované externí instituce; ochrana vlastnických práv; neosobní kontakty; přímá kontrola	Vzdálená (národní) směna	Neosobní trhy; specializované distribuční sítě; kryté peníze; neosobní finanční zprostředkovatelé; průmysl: sériová masová výroba; zákony, soudy, plánovači a regulátoři
Vnitřní, neformální instituce, některé jsou externě zabezpečeny	Regionální směna	„Systém loajality“, osobní úvěry/čest a směna; kovové peníze; zprostředkovatelé; manufaktury; bazary; obchodní města; pravidelné trhy
Vnitřní instituce; reputace; exkluze	Místní (vesnická) směna	Rodinné síť, „kluby“, obecný lid; hromadění bohatství (zemědělství), barter
Osobní vůdcovství; silou vynucené sankce a odkaz na něco vyššího	Kmeny	Rodina, tlupa; sdílení zvyků, vyrovnanost sil, využívání zdrojů přírody (lov, zahradničení)
Příslušné institucionální inovace	Vrstva sociálního vývoje	Typické organizace a projevy

Pramen: Kasper (2002, s. 11-12).

Autoři se ale nezřikají ani analýzy působení institucí neformálních, které zcela nepochybně vytvářejí „podhoubí, ze kterého vše vyrůstá“, ale možnosti jejich změny jsou převážně dlouhodobé.²⁵ Pokud z tohoto úzkého pohledu bude stát, bez ohledu na to, jaký systém je zaveden pro jeho politickou reprezentaci, distribuci moci atd., chápán ve své minimalistické roli, tedy jako garant a spolutvůrce základních pravidel či, jinak řečeno, institucí, měla by být racionální hospodářská politika schopna do tohoto procesu zasahovat tak, aby snížila transakční náklady a zvýšila ekonomickou výkonnost.

Zúžení přístupů institucí na oblast „governance“ a snaha o vyhodnocení jejího vlivu na ekonomickou výkonnost se dostáváme k otázkám, nakolik je nutné zmínit souvislosti a rozřídění institucí. Nejprve je nutné zmínit vývoj institucí, resp. pramen, původ a souvislosti, které za institucemi stojí. Četné paralely lze najít v antropologických zkoumá-

²⁵ K pojetí dlouhodobosti se vyjadřuje např. Williamson (2000), který rozlišuje různé hierarchické úrovně institucí a přiřazuje jim následující časová období (vlastní úprava):

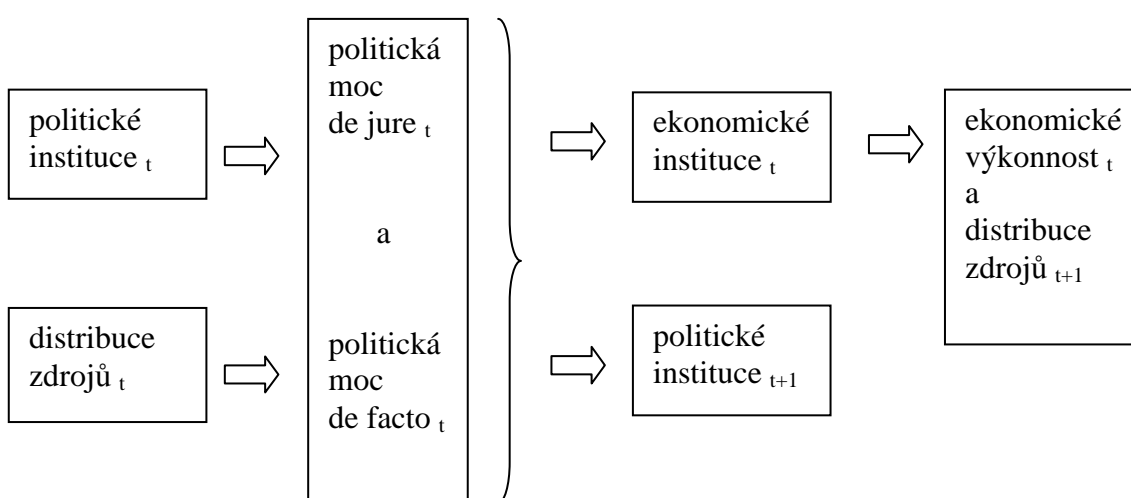
Stupeň hierarchie	Časové období
I. Sociální struktura společnosti, dlouhodobá (setrvačná), mění se po šocích (revoluce) nebo společenských krizích	100 až 1000 let
II. Instituce měnící „pravidla hry“ (vlastnická práva a právní systém)	10 až 100 let
III. Instituce týkající se „hry“ samé (kontrakty ve společnosti)	1 až 10 let
IV. Instituce vztahující se k „alokačnímu mechanismu“, regulace, kontrola, sociální systém, pobídky atd.	Operativně

Dalším zajímavým argumentem k této problematice je Dahrendorfův odhad pro časové souvislosti transformačních ekonomik: vytvoření základního právního rámce bude trvat 6 měsíců, ekonomická transformace 6 let a vytvoření občanské společnosti minimálně 3 generace.

ních, ale pro demonstraci uvedme alespoň jedno. Kasper schéma v sobě kloubí sociální, ekonomický a také institucionální vývoj (viz obrázek 4).

S tématem vývoje úzce souvisí problém institucionální změny. R. Coase již v roce 1937 v knize *The Nature of the Firm* ukázal, že za existencí firem stojí transakční náklady, resp. že firmy existují v důsledku nenulových transakčních nákladů. D. C. North se domnívá, že patentové právo a obchodní tajemství nejenže zvýšilo výnosnost investic, ale vedlo zejména k výnosnosti inovací a rozvoji výzkumného průmyslu. Již existující institucionální rámec v sobě nějakým způsobem obsahuje směr a způsob utváření znalostí a dovedností.

Obrázek 5: Role politických institucí a distribuce zdrojů na ekonomickou výkonnost

Pramen: Acemoglu et al. (2004, s. 6).

Hlavní zdroje institucionálních změn jsou podle D. C. Northe dva: na jedné straně je to změna relativních cen a na straně druhé změna preferencí. Změna je zde chápána jako „přizpůsobování se souboru pravidel, norem a donucení napříč prostorem i časem“ (1990, s. 83), zatímco společnosti tíhnou spíše ke stabilitě, tj. k určitému souboru omezení (rutiny, zvyky, tradice, konvence). Zastavme se nejprve u prvního případu. Pokud se relativní ceny mění, naruší se institucionální rovnováha²⁶ a vytvoří se podmínky pro nová vyjednávání, jejichž snahou je změna smluv, včleněných do jisté hierarchie pravidel, která se tímto mění. K podobným výsledkům dochází i při změně preferencí a vkusu (viz např. protiotrokářská a feministická hnutí). Pokud jsou potenciální zisky ze změny pravidel a jejich vymáhání velké, je výhodné vytvořit zprostředkovatelské organizace typu „útočných“ i „obránných“ lobbyistických skupin, které vstupují mezi ekonomické organizace a politické orgány (North, 1991, s. 84-87). Jejich vliv postihuje jak formální, tak neformální instituce a charakter změny je většinou nespojitý (např. revoluce). Časové aspekty vlivu politických institucí obrázek 5.

Schéma poměrně jasně ukazuje vliv politických institucí a způsobu distribuce zdrojů na další proměnné v systému. Zatímco politické instituce podmiňují distribuci politické

²⁶ Ta je charakterizována tím, že při dané vyjednávací síle a daném souboru smluv a dohod, jež tvoří celkovou ekonomickou směnu, není pro žádného z hráčů výhodné věnovat zdroje na změnu těchto dohod (tj. důležitost relativních výnosů a nákladů).

moci ve společnosti de iure, samotná distribuce zdrojů ovlivňuje distribuci politické moci de facto v daném čase. Tyto proměnné politické moci ovlivňují výběr ekonomických institucí a budoucí vývoj samotných institucí politických. Ekonomické instituce determinují ekonomickou výkonnost, tj. tempa růstu ekonomiky i způsob rozdělování zdrojů v čase $t+1$. Ačkoli jsou ekonomické instituce základním faktorem formujícím ekonomickou výkonnost, jsou samy o sobě endogenní a jsou determinované politickými institucemi a způsobem rozdělování zdrojů ve společnosti (Acemoglu et al., 2004, s. 6).

Hlavní úlohou institucí je vytváření (reprodukce) předvídatelného prostředí pro opakující se aktivity, čímž snižují transakční náklady a rovněž riziko spojené s vyhledáváním nových informací. Již jsme uvedli, že podle stupně formálnosti se dají instituce rozčlenit na dvě „vrstvy“, které jsou spolu navzájem provázány: *formální instituce* tvoří ústava, zákony, vlastnická práva, regulace atp. včetně systému sankcí, mezi *neformální* lze zařadit zejména sociálně sankcionované normy chování (podrobněji viz Berger, Luckmann, 1999), vnitřní standardy chování a modifikace stávajících formálních pravidel. Některé analýzy ukázaly, že zejména v chudých zemích hrají neformální instituce nezastupitelnou úlohu a že mohou do jisté míry suplovat roli dosud neustanovivších se formálních institucí (viz WB, WDR, 2002).

V jistém ohledu podobné je dělení institucí dle instrumentality na *ceremoniální* (statusové, které jsou samy o sobě „dostatečným důvodem“, jakousi „magií“, „transcendencí“, příkladem za všechny budiž ústava či základní „nezadatelná“ lidská práva) a *instrumentální* (nástroje a techniky pro řešení problémů, např. prováděcí vyhlášky a procedury) (viz Bush, 1987). Obě složky jsou v každé společnosti přítomny různě intenzivně. Pokud dominuje ceremoniální složka, je pro společnost velmi obtížná absorpce nových znalostí a technologických inovací, protože většinou narušují stávající hodnotovou strukturu společnosti. Bush našel tři druhy těchto ceremoniálních uzavřeností: (1) závazek minulosti (tradice); (2) závazek do budoucna (kontrola vědění a znalostí); (3) tzv. Lysenkův efekt (snaha dosáhnout instrumentálně nedosažitelných výsledků skrze ceremoniálně garantované vzorce chování – korupcí a manipulací s vědou pro ideologické účely).

Obrázek 6: Klasifikace institucí dle podřízenosti pravidlům, způsobu vzniku a způsobu uplatňování sankcí

			Vznik institucí	
			spontánní decentralizovaná evoluce uvnitř společnosti	uměle navržená a zvenčí vnucená (politickou) autoritou
			Interní instituce	Vnější instituce
Vynutitelnost	spontánní decentralizovaná zpětná vazba	Neformální instituce	zvyky a dobré způsoby sociálně sankcionované po způsobu „oko za oko, zub za zub“ nebo vyloučením a vyhnanstvím ze společnosti	vyskytují se zřídka: porušení v hierarchii výše stojících pravidel je penalizováno morální domluvou nebo veřejnou kritikou (např. vynucování „politické korektnosti“)
	sankční mechanismy rodinného charakteru	Formální instituce	kodex profesního chování, který je spravován určitým orgánem (např. klubová pravidla)	právní řád, který je vynucován za pomoci soudních a policejních procedur

Pramen: Kasper (2002, s. 37).

Bushovo členění má poměrně blízko k rozlišení institucí na *spontánně* vzniklé či nějakým způsobem *uměle* zkonstruované. Kasper (viz obrázek 6) např. za jedno z hlavních kritérií považuje, zda:

- podřízení se pravidlům je dobrovolné či nějak vynucené,
- normy vznikly spontánně či byly uměle vytvořeny,
- jsou sankce aplikovány samovolně (sociální zpětná vazba) či jsou uvalovány nějakou určenou skupinou.

Na instituce lze nahlížet i podle způsobu přijetí institucí. Buď jsou *exogenní*, tj. dovolávají se něčeho transcendentního (náboženství, mytičtí hrdinové atp.) a jsou tudíž nezávislé na změnách, nebo *endogenní*, tj. jsou součástí určitého systému a pokud se změní on sám, změní se i příslušné instituce.

Podle pole, ve kterém působí, se dají instituce členit na:

- *právní* (ústava, právní systém, zákony, ale také systém práva – kontinentální či anglosaský – či způsob vynucování práva),
- *ekonomické* (pravidla, která určují způsob distribuce a alokace),
- *politické* (pravidla pro volby, volební systém, stranický systém, systém kontroly moci atd.),
- *sociální* (přístup ke vzdělání, zdravotnictví, sociální zabezpečení a gender rovnováha) (viz Jütting, 2003).

Jütting také nabízí vlastní přehlednou prezentaci Williamsonovy koncepce rozdílných hierarchických úrovní institucí (dle Williamson, 2000). Členění, které shrnuje obrázek 7 ukazuje, jak se jednotlivé „hierarchické stupně“ od sebe liší – a to nejen ve světle postupné dominance formálních institucí nad neformálními, ale také možnosti rychlosti změn jednotlivých úrovní. Ač jde o pouhé modelové zobecnění, nedají se tak zcela jednoduše od sebe stupně oddělit. Schéma zaslouží pozornost i v porovnání s antropologickými koncepcemi vývoje společnosti či s podobným Kasperovým schématem sociálního, institucionálního a ekonomického vývoje (viz obrázek 6). Je nutné si uvědomit, že ať chceme či ne, neformální instituce jsou všudypřítomným podkladem, základnou, ze které později začaly vyrůstat instituce formální.

Obrázky 4 a 7 lze do určité míry propojit. Williamsonova koncepce čtyř hierarchických stupňů nabízí lepší zobecnění, nicméně Kasperovo schéma je přínosné zejména pro dokreslení souvislosti směny, institucí, snižování transakčních nákladů a jejich důsledků pro rostoucí dělbu práce a znalosti. První institucionální úroveň je sociálně zakotvená, neformální a prokazuje silnou path dependency, lock-in (odvolávání se na tradice, náboženství atp.), její změna je velmi obtížná a transakční náklady jsou vysoké.²⁷ Tato úroveň odpovídá kmenovým společnostem či směně v místním kontextu – existuje nízká distribuce znalostí podle povolání (všichni vědí vše potřebné) a nízká specializace, převládá barter a vlastnická práva jsou definována kmenově, nikoli individuálně. Na druhou stranu téměř rovnoměrné rozdělování statků zajišťuje nízkou společenskou diferenciaci a nerovnost. V této vrstvě se nejsilněji projevuje řada tzv. antropologických

²⁷ To ale neznamená, že jsou neúnosně vysoké a nestabilní. Dá se předpokládat, že daná úroveň transakčních nákladů z řady nejen ekonomických důvodů se odrazila v celkovém institucionálním nastavení. Jejich neúnosnost se většinou projevila v dobách velkých změn a krizí a donutila společnost „se zařídit jinak“.

konstant, charakteristik společných většině společností, které jsou podhoubím dalšího institucionálního vývoje (pro podrobnější výklad viz Murphy, 2004, částečně i Kasper, 2002). Druhá úroveň již vytváří základní formální pravidla pro chod společnosti, tj. konstituuje se jádro právního systému. Hlavním cílem je mírově sladovat rozdílné společnosti a jejich zájmy na regionální, příp. národní a nadnárodní úrovni (patrný vliv šíření obchodu). Vedle samotných pravidel her je také důležitý způsob, jakým mají být hry hrány. Třetí úroveň vytváří pravidla pro hraní jednotlivých her a v řadě případů vedou ke vzniku specializovaných organizací jako vlád, státních agentur či nevládních organizací. Jsou ovlivněny jak první a druhou úrovní (mají silný potenciál při ovlivňování úrovně čtvrté), samy však mají schopnost do jisté míry zpětně působit na obě předěšlé úrovně. Poslední čtvrtá úroveň definuje rozsah přizpůsobování prostřednictvím peněz či množství a samotný alokační mechanismus zdrojů.

Obrázek 7: Klasifikační schéma hierarchických stupňů institucí

Stupeň	Četnost změny	Efekt	Původ norem	Příklady
4. úroveň: instituce spojené s alokačním mechanismem	krátký horizont a přítomnost	přizpůsobování se cenám a výstupu, podněty k ustavení rovnováhy	endogenní	pravidla vztahující se k alokaci zdrojů, jako např. kontrola kapitálových toků, řízení obchodní toků či systém sociálního zabezpečení
3. úroveň: instituce spojené s „hraním her“	střednědobý horizont (jeden až deset let)	vede k ustavení a vytváření organizací	endogenní	pravidla definující režim soukromé struktury země a smluvní vztahy (např. obchodní smlouvy)
2. úroveň: instituce spojené s „pravidly hry“	dlouhý horizont (desítky až stovky let)	definuje celkové institucionální prostředí	exogenní nebo endogenní	formální pravidla definující vlastnická práva a právní systém
1. úroveň: instituce vztahující se k sociální struktuře společnosti	velmi dlouhý horizont (stovky či tisíce let), ale změny mohou nastat také v kritických a krizových dobách	definuje samotný způsob chování dané společnosti	exogenní	neformální instituce jako tradice, sociální normy a zvyky; osobní vůdcovství, reputace, čest

Pramen: úprava Jüttingovy (2003) prezentace Williamsona (2000).

Vyšší úroveň vývoje a tedy i vyšší institucionální pokrok společnosti vedl k postupnému snižování transakčních nákladů, k nárůstu specializace jak práce, tak znalostí (patrné je to zejména z Kasperova schématu). Je také jasně patrné, že formální instituce jsou proti neformálním ohebnější a flexibilnější, ale pokud jde hlavně o pravidla pro jednotlivé hry a instituce spojené s alokačním mechanismem, mohou snadněji podléhat „momentálním náladám“ tvůrců formálních pravidel. Nesnadnost institucionální změny je proto umocněna pomalou proměnou neformálních institucí.

6. Vliv institucí a ekonomická výkonnost

Proč není zajištěna podobná výkonnost všech ekonomik? Charakterizuje výkonnost pouze kombinací práce, kapitálu a technologií nebo i soubor platných zákonů, fungujících organizací a kulturních (chcete-li neformálních) praktik?

Pokud standardně spojíme ekonomickou výkonnost s ekonomickým růstem a neoklasickou produkční funkcí ve tvaru $Q = \kappa \cdot f(K, N)$, kde K je kapitál, N práce a κ je sou-

hrnná produktivita práce, pak ekonomického růstu lze dosáhnout buď zvyšováním fyzického množství vstupů (tj. populační explozí či akumulací kapitálu) nebo technologickým pokrokem, který v sobě chtě-nechtě odráží i stav institucionálního prostředí. Po velmi dlouhou dobu byla volena cesta první, teprve v minulém desetiletí se trend obrátil; je otázkou, zda k tomu přispěly změny ve střední a východní Evropě, kde zdánlivě stejné startovní podmínky vedly k rozdílným výsledkům v tempech ekonomického růstu a celkové ekonomické výkonnosti. Tento obrat souvisí s Barrovým zkoumáním významného vlivu politických rozhodnutí při dohánění ekonomické úrovně bohatých zemí (viz Barro, 1991) a teoriemi endogenních modelů růstu, které vysvětlovaly „reziduální“ rozdíly mezi zeměmi zevnitř modelu samotného. Rozdíly však znemožnily testovatelnost empirické predikce temp růstu a byly vysvětleny vlivem politických a kulturních proměnných, které podle určitých teorií leží vně modelu, a proto mohou být ovlivňovány politickým rozhodnutím. Jednoduše se ukázalo, že produkční schopnosti ekonomiky jsou determinované hlavně politicky a institucionálně, tj. že politické instituce ovlivňují instituce ekonomické – ze Solowových reziduí se staly nejzásadnější charakteristiky modelu. Jde tedy o přesun politiky zdůrazňující kapitálovou akumulaci k politikám „institucionálním“. Nutnost tohoto ostrého odlišení a zkoumání nabídla již řada studií.

Obrázek 8: Institucionální faktory ovlivňující ekonomický růst

Podmínky	Okolnosti a činitele (faktory)
Obecné	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantní ideje a názory ve společnosti • Historický vývoj
Sociální a psychologické	<ul style="list-style-type: none"> • Poměrně stabilní charakteristiky sociálního systému, který změnil vývoj společnosti • Psychologické rysy lidí vytvářející společnost • Speciální role, kterou vytváří národní kultura, mentalita a etické vzorce chování
Politické	<ul style="list-style-type: none"> • Kvalita ústavy a koordinace mechanismů mezi státní a podnikovou sférou, politická kultura, neformální pravidla a tradice
Ekonomické	<ul style="list-style-type: none"> • Úplná „pravidla hry“ pro rozdělení aktivit na efektivní a neefektivní • Přesně definovaná vlastnická práva • Fungování a sociální pravidla obchodu • Efektivně fungující finanční a bankovní systém • Přiměřené metody řízení rizik a systém pojištění • Přijatelný a nekonfliktní systém daní • Mnohotvárná struktura ekonomiky (nikoli centralizovaná) • Existence ekonomických institucí, které mají pozitivní vliv na dlouhodobý růst

Pramen: Horodecka in: Piech (2003, s. 8).

Ačkoli se ne vždy podařilo prokázat přímý silný vliv všech politických institucí na ekonomický růst (demokracie, svoboda tisku, otevřenost či politická stabilita), kvalita politických institucí má nezpochybnitelný silný vliv na kvalitu institucí ekonomických. Jako jedny z hlavních proměnných, které ovlivňují kvalitu institucí, studie nabídla sílu a moc státu na straně jedné a odpovědnou angažovanost státu na straně druhé. Nárůst síly a angažovanosti, v rozvinutých ekonomikách tak kritizovaný, ukázal pozitivní účinek na kvalitu institucí v chudých zemích (viz Bodner et al., 2004). Těžko by se ale dalo argumentovat, že jde o zavedení nějaké viditelné ruky státu či mezinárodních organizací typu WB či IMF. Pokud do analýzy zahrneme i kulturní instituce, pak stát zjevně nemá jen administrativní schopnost zvyšovat daně či nechat nekontrolovaně narůstat byrokracii a korupci. V následujícím textu se pokusíme členění na ekonomické, politické a kulturní instituce dodržet při presentaci dílčích studií.

Kvalita institucí jako celku se nejpříměji na výkonnosti ekonomiky projevuje zejména prostřednictvím institucí ekonomických. Šíře problematiky vyplyne především ze srovnávacích studií. Pokusme se ukázat nejzákladnější institucionální faktory, které ovlivňují ekonomickou výkonnost, přičemž budeme vycházet z Izraelova členění podmínek na obecné, sociální a psychologické, politické a ekonomické (Piech, 2003, s. 8).

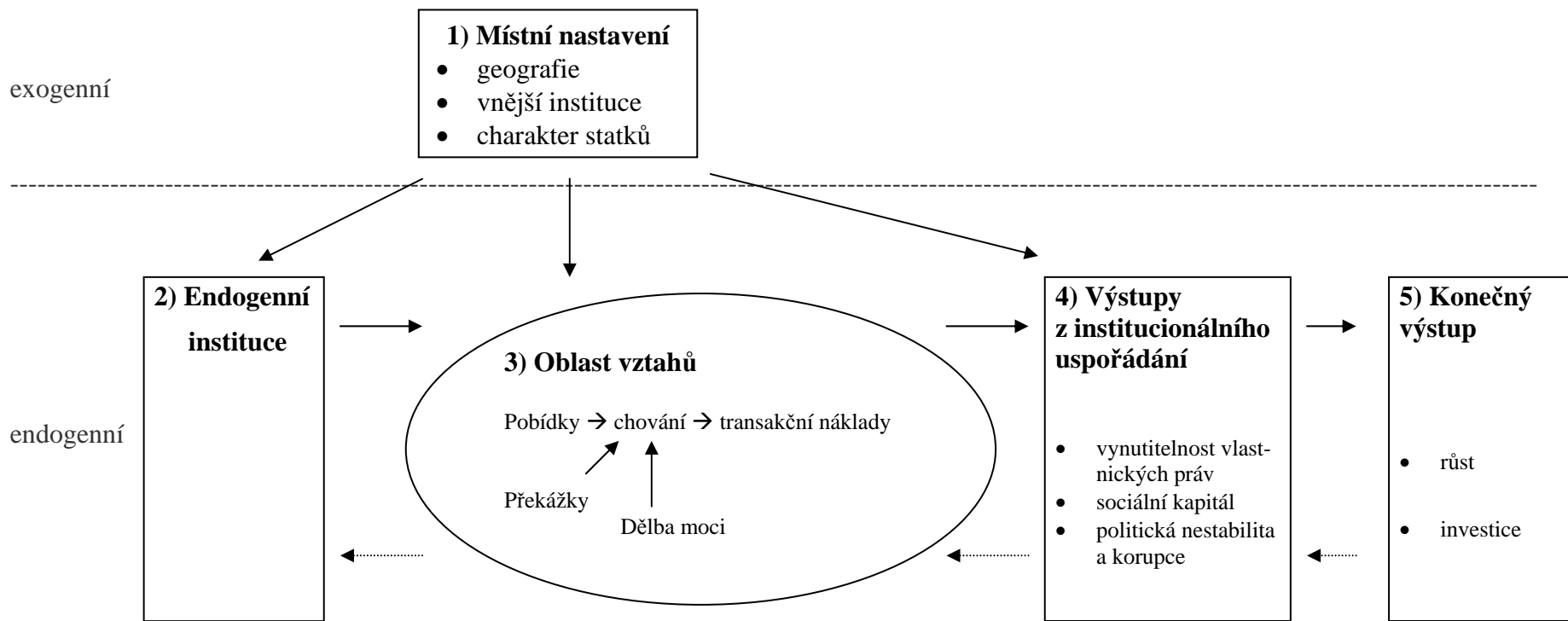
Teoretické přístupy vycházející z přesvědčení, že instituce ovlivňují ekonomickou výkonnost se snaží z různých pohledů instituce definovat, charakterizovat v čase a utřídit, vymezit oblasti vzniku a fungování institucí včetně výčtu institucionálních faktorů s dopadem na výkonnost ekonomiky. Chceme-li měřit a srovnávat vlivy působení institucí v čase, je poznání a pochopení všech těchto přístupů důležitou, nicméně stále jen výchozí podmínkou. Pokusme se definovat obecný rámec pro analýzu vlivů institucí na vývoj společnosti a hledejme v souboru nabízených měření ta, která mají vysokou vypovídací schopnost na jedné straně, na druhé straně pak ta, která nejlépe charakterizují byť dílčí, ale z hlediska vlivu významné faktory. Pro definování obecného rámce se nabízí jako nejlepší přístup Jüttingův (viz obrázek 9), evidenci a deskripci možných přístupů měření a hodnocení je věnován další text.

7. Možnosti měření institucionální kvality

V současné době existuje celá řada přístupů k měření a hodnocení kvality institucionálního prostředí, které je možno využít při charakteristice vlivu institucí na růstovou výkonnost a konkurenční schopnost ekonomiky. To je jedna strana mince. Na druhé straně je však třeba si uvědomit, že jediný souhrnný index institucionální kvality zřejmě neexistuje. V následujících tabulkách chceme ukázat některé indexy, které se více či méně ve světovém měřítku sledují a které alespoň z části mohou odrážet či přímo se zaměřovat na určitý výsek institucionální kvality. V tabulce 1 jsou uvedeny pravidelně publikované indexy, které jsou pro charakteristiku působení institucí využitelné a u kterých můžeme dlouhodoběji sledovat jejich vývoj v čase. Tabulka 2 ukazuje několik případových studií, které reflektují úlohu institucí na ekonomický růst. Jednotlivé instituce většinou nejsou sledovány nijak detailně, spokojují se s obecnými indexy a neseparují vliv jednotlivých institucí na celkový ekonomický růst.²⁸

²⁸ Tabulky nezahrnují některé indexy ukazující „náznak dopadů některých institucí“ na dílčí obory, odvětví či oblasti ekonomiky. Měření těchto dopadů a vlivů existuje nepochybně nepřeberné množství a my počítáme s jejich využitím v případě potřeby při významné vypovídací schopnosti těchto indexů. Za všechny zde můžeme jmenovat např. práci Lohleina et al. (2003), který se zabývá neformálními institucemi při sdílení rizika zaměstnanců ve zdravotním sektoru z hlediska přístupu ke zdravotní péči ve vztahu k modernizaci a Atiena (2001), zabývající se formálními a neformálními institucemi výpůjčních fondů a jejich vlivem na omezení přístupu k úvěrům s dopady do ekonomické výkonnosti.

Obrázek 9: Rámec pro analýzu vlivů institucí na vývoj

Pramen: Jütting (2003, s. 33).

Tabulka 1: Indexy související s institucionálním vývoje publikované pravidelně

Zdroj dat	Charakteristika indexu	Odkaz
<i>World Development Indicators</i> (WDI) World Bank	Data zahrnují cca 800 indikátorů v 87 tabulkách rozdělených na 6 základních oblastí: Světové charakteristiky, Obyvatelstvo, Prostředí, Ekonomika, Stát a trhy, Globální souvislosti. Tabulky pokrývají 152 ekonomik a 14 skupin zemí základními indikátory, pro dalších 55 jsou dostupná základní data. Dostupnost dat: 1960-2002, ročně	http://www.worldbank.org/data/wdi2004/index.htm
<i>Government Finance Statistics</i> (GFS) World Bank	Každoroční data nabízejí rozdělení dle zdroje příjmu či výdajů sektoru na všech úrovních vlády. Často jsou uváděná jako podíl na HDP.	www.imf.org/external/pubs/pubs/statpack.htm
<i>Ballance of Payments</i> (BP) International Monetary Fund	Data pokrývají širokou oblast toků spojených se zahraničním obchodem a mezinárodní investiční pozici. Informace zahrnují likviditu zahraničních měn, vnější zadlužení a bilanci platebních toků.	www.imf.org/external/np/sta/bop/bop.htm , www.imf.org/external/pubs/pubs/statpack.htm
<i>Doing Business</i> World Bank	Databáze srovnání 85 zemí na konci 90. let podle zákonů sociálního zabezpečení, zaměstnanosti a kolektivního vyjednávání.	http://rru.worldbank.org/DoingBusiness/default.aspx
<i>The Index of Economic Freedom</i>	Data jsou dostupná každý rok počínaje rokem 1995 pro cca 160 zemí světa.	www.heritage.org
<i>Economic Freedom in the World</i>	Data ekonomické svobody dostupná pro 123 zemí.	www.fraserinstitute.ca
<i>Corruption Perception Index</i> (CPI), <i>Bribe Payers Index</i> (BPI) Transparency International	Každoročně publikovaný CPI sleduje rozsah korupce v zemi, zahrnuje přes 140 ekonomik, BPI se týká korupce 20 největších světových exportérů.	www.transparency.org
<i>Governance Matters III: Governance Indicators</i> World Bank	Index pokrývá celkem 6 dimenzí ve 199 zemích.	http://www.worldbank.org/wbi/governance/pubs/governance/gvmatters3.html
<i>The Business Environment and Enterprise Performance Survey</i> (BEEPS) World Bank	Dotazování cca 4000 firem ve 22 transformujících se ekonomikách, periodičita jednou za tři roky.	http://info.worldbank.org/governance/beeps/
<i>Opacity Index</i> PWCoopers	Pětikomponentový index (CLEAR) pokrývající cca 30 transformujících se zemí.	www.opacity-index.com
Human Development Index	Zpráva o lidském rozvoji každoročně informuje o pokroku v oblasti lidských práv a svobod na celém světě.	http://hdr.undp.org/reports
World Competitiveness Yearbook, IMD	Každoroční správa informuje o konkurenceschopnosti národů – analýza cca 320 kritérií konkurenceschopnosti prostředí a konkurenceschopnosti podniků. Pokrývá 60 národů a regionů.	http://www02.imd.ch/wcy
Global Competitiveness Report, World Economic Forum	Každoroční index růstu konkurenceschopnosti se skládá ze tří pilířů: kvalita makroekonomického prostředí, stav veřejných institucí a technologická připravenost zemí.	http://www.weforum.org/site/homepublic.nsf/Content/Global+Competitiveness+Programme%5CGlobal+Competitiveness+Report
Freedom in the World	Každoroční data o politických a občanských právech ve 192 zemích světa.	www.freedomhouse.org
International Country Risk Guide, PRSC Group	Data o politickém riziku spojeném s mezinárodními investicemi zahrnuje ekonomická rizika, investiční potenciál, právní systém, kvalitu byrokracie atd.	www.icrgonline.com/icrg/Methods.asp
Business Environmental Risk Intelligence, BERI	Hodnocení rizika, analýzy a jejich předpověď pro 140 zemí světa. Index rozdělen do dvou částí – index politického rizika a index funkčního rizika.	www.beri.com

Tabulka 2: Indexy reflektující úlohu institucí na ekonomický růst

Autor (rok)	Institucionální opatření	Závislá proměnná	Záměr analýzy	Zjištění
Sachs (2003)	Institucionální kvalita	HDP na hlavu	Vliv geografické polohy na výkonnost	Malárie podkopává výkonnost
Beck at al. (2002)	Původ práva	Finanční vývoj	Historické srovnání, politické či jiné přizpůsobovací kanály.	Německé a britské právo mají mnohem lepší vliv na finanční zprostředkovatele a trhy a na ochranu vlastnických práv.
Dollar – Kraay (2002)	Index právního systému	Obchod a růst	Velmi obtížné zjistit vliv institucí a růstu odděleně.	Změny v institucích měly za následek velké změny v růstu. V dlouhém období mají instituce velký vliv.
Rodrik et al. (2002)	Vynucování vlastnických práv a síla právního systému	HDP na hlavu přepočtený dle PPP	Souvislost s polohou a zapojením do obchodu.	Kvalita institucí překonává všechno ostatní a má pozitivní efekt na integraci.
Easterly (2001)	Index institucionální kvality	„Výsledky“ etnických konfliktů	Vztah mezi kvalitou institucí a etnickou rozmanitostí a vliv etnických konfliktů.	Nutno rozlišit, je-li etnický konflikt zničující či uvnitř pravidel hry. Etnická diverzita hraje roli při slabých institucích. Kvalitní instituce snižují možnost války a genocidy.
Aron (2000)	Kvalita soukromých a veřejných institucí	Růst HDP	Rozdělení na 5 indikátorů: kvalita formálních institucí, sociální kapitál, sociální charakteristiky, charakter politických institucí a politická stabilita.	Důležitost formálních i neformálních institucí. Výrazný vliv na růst nepřímo skrze investice.
Gaviria et al. (2000)	Zvládání konfliktu	Růst	Instituce pomáhající zvládat konflikt pružněji reagují na ekonomické šoky.	Velké omezení politiky a střední úroveň politické roztříštěnosti je spojena s rychlejší obnovou po ekonomickém šoku.
Campos – Nugent (1998)	Komparativní index institucionálního vývoje	Růst	19 latinskoamerických zemí, použit standardní Solowův model.	Existuje vazba mezi institucionálním rozvojem a úrovní HDP na hlavu skrze utváření lidského kapitálu.
La Porta et al. (1998)	Ochrana vlastnických práv, kvalita byrokracie, efektivita veřejných výdajů a demokracie	Vládní výkonnost	Dataset 152 zemí zaměřených na vládní intervence, vládní efektivnost, velikost veřejného sektoru, demokracii a veřejné služby.	Výkonnost vládního sektoru. Vliv historie a institucí (kulturní a politické odlišnosti). Spojování velikosti vládního sektoru se špatnou vládou může být zavádějící.
Knack – Keefer (1995)	Index ICRG a BERI	Investice a ekonomický růst	Vztah institucionálního prostředí a nestability.	Instituce, které ochraňují vlastnická práva, podporují růst a investice. Nutná kontrola institucí.

Literatura

- Acemoglu, D., Johnston, S., Robinson, J. A.:** The Colonial Origins of Comparative Development at Empirical Investigation. *American Economic Review*, 2000, s. 1369-1401.
- Acemoglu, D., Johnston, S., Robinson, J. A.:** Institutions as the Fundamental Cause of Long-run Growth. Cambridge, MA, NBER 2004 (Working Paper 10481) URL: <http://papers.nber.org/papers/w10481.pdf>.
- Alston, L. J., Eggertsson, T., North, D. C. (eds.):** *Empirical Studies in Institutional Change*. Cambridge, Cambridge University Press 1996.
- Aron, J.:** Growth and Institutions: A Review of the Evidence. *World Bank Observer*, 2000, č. 1, s. 99-135 URL: http://www.worldbank.org/research/journals/wbro/obsfeb00/Article_6.pdf.
- Assaad, R.:** Formal and Informal Institutions in the Labor Market, with Applications to the Construction Sector in Egypt. *World Development*, 1993, č. 6, s. 925-939.
- Atieno, R.:** Formal and Informal Institutions' Lending Policies and Access to Credit by Small-scale Enterprises in Kenya: An Empirical Assessment. Nairobi, African Economic Research Consortium 2001 (AERC Research Paper No. 111).
- Ayal, E. B., Karras, G.:** Components of Economic Freedom and Growth: An Empirical Study. *Journal of Developing Areas*, 1998, č. 3, s. 327-338.
- Barro, R.:** Economic Growth in a Gross Section of Countries. *Quarterly Journal of Economics*, 1991, s. 407-444.
- Beck, T., Clarke, G., Groff, P., Keefer, P., Walsh, P.,** New Tools and New Tests in Comparative Political Economy: The Database of Political Institutions. Washington, D.C., World Bank 2004 URL: <http://econ.worldbank.org/docs/1037.pdf>.
- Becker, D. C.:** Grassroots to Grassroots: Why Forrest Preservation was Rapid at Loma Alta, Ecuador. *World Development*, 2003, č. 1, s. 163-176.
- Berger, P. L., Luckmann, T.:** Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 1999.
- Bodner, S., Bodmer, F., Kobler, M.:** Institutional Efficiency and its Determinants – the Role of Political Factors in Economic Growth. Paris, OECD Development Centre Studies 2004.
- Brautigam, D.:** Substitution for the State: Institutions and Industrial Development in Eastern Nigeria. *World Development*, 1997, s. 1063-1080.
- Bush, P. D.:** The Theory of Institutional Change. *Journal of Economic Issues*, 1987, č. 3, s. 1075-1116.
- Campos, N., Nugent, J. B.:** Institutions and Growth: Can Human Capital Be a Link. *Cepal Review*, 1998, s. 7-27.
- Coase, R.:** The Problem of Social Cost. *Journal of Law and Economics*, 1960, č. 1, s. 1-44.
- Commons, J. R.:** *Institutional Economics. Its Place in Political Economy*. New York, The MacMillan Company, 1934.
- Commons, J. R.:** *Legal Foundation of Capitalism*. New York, The Macmillan Company, 1924.
- Cramb, R., Wills, I. R.:** The Role of Traditional Institutions in Rural Development: Community-Based Land Tenure and Government Land Policy in Sarawak, Malaysia. *World Development*, 1990, č. 3, s. 347-360.
- Dabrowski, M., Gomulka, S., Rostowski, J.:** Whence Reform?: A Critique of the Stiglitz Perspective. London, London School of Economics and Political Science 2000 URL: <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp0471.pdf>.
- David, P. A.:** Clio and the Economics of QWERTY. *American Economic Review (Papers and Proceedings)*, 1985, s. 332-337.
- Djankov, S., Glaeser, E. L., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A.:** The New Comparative Economics. Cambridge, MA, NBER 2004 (Working Paper No. W9608) URL: <http://papers.nber.org/papers/w9608.pdf>.
- Dollar, D., Kraay, A.,** Institutions, Trade, and Growth. Paper prepared for the Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, 2002.
- Easterly, W.:** *Can Institutions Resolve Ethnic Conflict, Economic Development and Cultural Change*. The University of Chicago Press, 2001, č. 49, s. 687-706.

- Eggertsson, T.:** A Note on the Economics of Institutions, a Shortened, Revised and Edited Version of an Article, pp. 223-237 entitled „the Economics of Institutions: Avoiding the Open-Field Syndrome and the Period of Path Dependence“, In: *Publisher in Acta Sociologica*, no. 36, 1993.
- Freedom House:** Freedom of the Press 2004 – Survey Methodology, 2004 URL: <http://www.freedomhouse.org/research/pressurvey/methodology2004.pdf>.
- Freedom House:** Freedom in the World 2003 – Survey Methodology, 2004 URL: <http://www.freedomhouse.org/research/freeworld/2003/methodology.htm>.
- Freedom House:** Nations in Transits 2003 – Methodology, 2004 URL: <http://www.freedomhouse.org/research/nitransit/2003/methodology2003.pdf>.
- Fries, S., Lysenko, T., Polanec, S.:** The 2002 Business Environment and Enterprise Performance Survey: Results Form a Survey of 6,100 Firms. London, EBRD 2003 (Working Paper No. 84) URL: <http://www.ebrd.com/pubs/econ/workingp/84.pdf>.
- Gaviria, A., Panizza, U., Seddon, J., Stein, E.:** Political Institutions and Growth Collapses. Washington, D.C., Inter-American Development Bank 2000 (Working Paper No. 419). URL: <http://www.iadb.org/res/publications/pubfiles/pubWP-419.pdf>.
- Glaeser, E. L., LaPorta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A.:** Do Institutions Cause Growth? Cambridge, MA, NBER 2004 (Working Paper 10568) URL: <http://papers.nber.org/papers/w10568.pdf>.
- Gow, H. R., Streeter, D. H., Swinnen, F. M.:** How Private Contract Enforcement Mechanism Can Succeed Where Public Institutions Fail: The Case of Juhocukor a.s. *Agricultural Economics*, 2000, s. 253-265.
- Gwartney, J., Lawson, R.:** Freedom in the World, 2004. Annual Report, Frazer Institute 2004.
- Havel, J.:** Budování institucí v Čechách. *Politická ekonomie*, 2004, č. 6, s. 723-740.
- Havel, J.:** Chování subjektů v transformaci. Praha, Národohospodářský ústav Josefa Hlávky 1997 (studie č. 7).
- Hellman, J. S., Jones, G., Kaufmann, D., Schankerman, M.:** Measuring Governance Corruption, and State Capture. How Firms and Bureaucrats Shape the Business Environment in Transition Economies. EBRD and World Bank 2000 URL: <http://econ.worldbank.org/docs/1066.pdf>.
- Heltberg, R.:** Determinants and Impact of Local Institutions for Common Resource Management. *Environment and Development Economics*, 2001, s. 183-208.
- Holman, R. a kol.:** *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha, C. H. Beck 1999.
- Johnson, G. D.:** Effects of Institutions and Policies on Rural Population Growth with Application to China. *Population and Development Review*, 1994, č. 3, s. 503-531.
- Jonáš, J. a kol.:** *Oslava ekonomie – přednášky laureátů Nobelovy ceny za ekonomii*. Praha, Academia 1994.
- Jones, H., Sakyi-Dawson, O., Harford, N., Sey, A.:** Linking Formal and Informal Intermediaries in Ghana: Conditions for Success and Implication for RNR Development. London, Overseas Development Institute, Natural Resource Perspective 2000, č. 61.
- Jütting, J.:** Institutions and Development: A Critical Review. Paris, OECD 2003 (Technical Paper No. 210) URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/19/63/4536968.pdf>.
- Kadeřábková, A., Spěváček, V., Žák, M. (eds.):** *Růst, stabilita a konkurenceschopnost II – aktuální problémy české ekonomiky při vstupu do EU*. Praha, Linde 2004.
- Kadeřábková, A., Spěváček, V., Žák, M. (eds.):** *Růst, stabilita a konkurenceschopnost – aktuální problémy české ekonomiky na cestě do EU*. Praha, Linde 2003.
- Kadeřábková, A., Žák, M.:** Význam politicko-ekonomických faktorů v období transformace. *Politická ekonomie*, 2002, č. 5, s. 611-646.
- Kasper, W.:** Economic Freedom & Development. An Essay about Property Rights, Competition, and Prosperity. New Delhi, Centre for Civil Society 2002.
- Kasper, W., Streit M. E.:** *Institutional Economics: Social Order and Public Policy*. Cheltenham UK, Edward Edgar Publishing 1998.
- Kaufmann, D., Kraay, A., Mastruzzi, M.:** Governance Matters III: Governance Indicators for 1999-2002. Washington, World Bank 2003 URL: http://econ.worldbank.org/files/w/28791_wps3106.pdf.

- Khadiagala, L. S.:** The Failure of Popular Justice in Uganda: Local Councils and Women's Property Rights. *Development and Change*, 2001, č. 1, s. 55-76.
- Klaus, V.:** Spor o devadesátá léta. *Ekonom*, 2004, č. 40, s. 22-26.
- Klaus, V.:** První desetiletí transformace české ekonomiky. *Politická ekonomie*, 1999, č. 6, s. 723-732.
- Kluson, V.:** *Instituce a odpovědnost: k filozofii ekonomické vědy*. Praha, Karolinum 2004.
- Klvačová, E.:** Kultivace institucionálního rámce jako základní přínos vstupu ČR do EU. *Politická ekonomie*, 2003, č. 2, s. 236-253.
- Knack, S., Kiefer, P.:** Institutions and Economic Performance: Cross-country Tests Using Alternative Institutional Measures. *Blackwell Publishing: Economics and Politics*, 1995, č. 3, s. 207-227.
- Kolodko, G. W.:** Ten Years of Post - Socialist Transitions Lesson for Policy Reform. Washington, World Bank 1999. (WP 2095).
- Kouba, K.:** The Evolutionary Analysis of Economic Policy. *Finance a úvěr*, 2004, č. 11-12, s. 564.
- Kouba, K.:** Konstituční ekonomie: Popelka v české ekonomické obci. Praha, ČSE 2000 (bulletin č. 17) URL: <http://www.cse.cz/soubory/bulletiny/etce-17.pdf>.
- Kouba, K., Roberts, J., Vychodil, O.:** Privatizace bez kapitálu: zvýšené náklady české transformace. Praha, Národohospodářský ústav Josefa Hlávky 2004 (studie č. 7).
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A., Vishny, R.:** The Quality of Government. Cambridge, MA, Harvard Institute of Economic Research 1998 (Working Paper 1847) URL: <http://post.economics.harvard.edu/faculty/shleifer/papers/qualgov.pdf>.
- Lambsdorff, J. G.:** Background Paper to the 2003 Corruption Perception Index – Framework Document 2003. Transparency International and University of Passau 2003 URL: <http://www.transparency.org/cpi/2003/dnld/framework.pdf>.
- Lanjouw, J. O., Levy, P. I.:** Untitled: A Study of Formal and Informal Property Rights in Urban Ecuador. *The Economic Journal*, 2002, č. 482, s. 986-1019.
- Lohlein, D., Jütting, J., Wehrheim, P.:** Rural Russia in Transition: What Determines Access to Health-Care Services? *Post-Soviet Affairs*, 2003, č. 1, s. 80-95.
- Machonin, P., Mlčoch, L., Sojka, M.:** *Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989 (alternativní pohled)*. Praha, Karolinum 2000.
- Mauro, P.:** Corruption and Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 1995, č. 3, s. 681-712.
- Mazzucato, V., Niemeijer, D.:** The Cultural Economy of Soil and Water Conservation: Market Principles and Social Networks in Eastern Burkina Faso. *Development and Change*, 2000, č. 4, s. 831-855.
- McMillan, J., Woodruff, C.:** Dispute Prevention Without Courts in Vietnam. *The Journal of Law, Economics & Organization*, 1999, č. 3, s. 637-658.
- Mlčoch, L.:** *Úvahy o české ekonomické transformaci*. Praha, Vyšehrad 2000.
- Mlčoch, L.:** Česká ekonomika a společnost mezi minulostí a budoucností (Institucionální pohled). Praha, Národohospodářský ústav Josefa Hlávky 1997 (studie č. 1) (a).
- Mlčoch, L.:** *Zostřená vize ekonomické transformace*. Praha, Karolinum 1997 (b).
- Mlčoch, L.:** *Institucionální ekonomie*. Praha, Karolinum 1996.
- Mlčoch, L.:** Privatizace jako problém institucionálního evolucionismu. *Finance a úvěr*, 1995, č. 4, s. 198-207.
- Moers, L.:** Institutions, Economic Performance and Transition. Tinbergen, Institute Research Series 2002.
- Murphy, R. F.:** *Úvod do sociální a kulturní antropologie*. Praha, Sociologické nakladatelství 2004.
- Nelson, R. R.:** Bringing Institutions into Evolutionary Growth Theory. *Journal of Evolutionary Economics*, 2002, č. 12, s. 17-28
- Nelson, R. R.:** Recent Evolutionary Theorizing About Economic Change. *Journal of Economic Literature*, 1995, s. 48-90.
- Nemarunde, N., Kozanayi, W.:** The Use of Informal Institutions and Social Networks to Access and Manage Water Resources in a Semi Arid Area in Zimbabwe. Stockholm, Beier Interna-

- tional Institute of Ecological Economics, Ecological and Environment Economics Program 2002 (Working Paper No. 2).
- North, D. C.:** Institucionální struktury a transformační procesy. *Politická ekonomie*, 1995, č. 5, s. 579-584.
- North, D. C.:** Vývoj ekonomické výkonnosti v čase. *Politická ekonomie*, 1994, č. 4, s. 441-450.
- North, D. C.:** *Institution, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge, MA, Cambridge University Press 1990.
- Pamuk, A.:** Informal Institutional Arrangements in Credit, Land Markets and Infrastructure Delivery in Trinidad. *International Journal of Urban and Regional Research*, 2000, č. 2, s. 379-396.
- Parsons, T.:** *Structure of Social Action* (2 vols.). New Zoek, Free Press 1968.
- Parsons, T.:** *Economy and Society. A study in the Integration of Economic and Social Theory*. Glencoe, Ill., Free Press 1956.
- Pelikan, P.:** Choice, Chance, and Necessity in the Evolution of Forms of Economies. In: Cantner, U., Metcalfe, J. S. (eds.): *Change, Transformation, and Development*. Berlin, Heidelberg, New York and London, Springer-Verlag 2003, s. 31-52 (a).
- Pelikan, P.:** Why Economic Policies Require Comprehensive Evolutionary Analysis. In: Pelikan, P., Wegner, G. (eds.): *The Evolutionary Analysis of Economic Policy*. Cheltenham and Northampton, Edward Elgar 2003, s. 42-66 (b).
- Pelikan, P.:** Bringing Institutions into Evolutionary Economics: Another View with Links to Changes in Physical and Social Technologies. *Journal of Evolutionary Economics*, 2003, s. 237-258 (c)
- Pelikan, P.:** Why Economic Policies Need Comprehensive Evolutionary Analysis. In: Pelikan, P., Wegner, G. (eds.): *Evolutionary Analysis of Economic Policy*. Cheltenham, UK; Northampton, MA, Edward Elgar 2003, s. 21-58 (d)
- Pelikan, P.:** Competitions of Socio-economic Institutions: in Search of the Winners. In: Gerken, L. (ed.): *Competition among Institutions*. London, Macmillan Press and New York, St. Martin's Press 1995, s. 22-43.
- Pelikan, P.:** The Dynamics of Economic Systems, or How to Transform a Failed Socialist Economy. *Journal of Evolutionary Economics*, 1992, s. 39-63.
- Pelikan, P.:** Can the Imperfect Innovation System of Capitalism be Outperformed? In: Dosi G. et al. (eds.): *Technical Change and Economic Theory*. London and New York, Pinter Publishers 1988, s. 370-398.
- Petrusek, M.:** Veblenův příchod do Čech. In: Veblen, T.: *Teorie zahálčivé třídy*. Praha, SLON 1999, s. 303-331.
- Piech, K. (ed.),** *Economic Policy and Growth of Central and East European Countries*. London, University College London 2003.
- Raiser, M., Rousso, A., Steves, F.:** Trust in Transition: Cross-country and Firm Evidence. London, European Bank for Reconstruction and Development 2003 (Working Paper No. 82) URL: www.ebrd.com/pubs/econ/workingp/82.pdf.
- Rodrik, D., Subramanian, A., Trebbi, F.:** Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Integration and Geography in Economic Development. Washington D.C., IMF 2002 (Working Paper 189) URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp02189.pdf>.
- Sachs, J.:** Institutions Don't Rule: Direct Effects of Geography on Per Capita Income. Cambridge, MA, NBER 2003 (Working Paper No. W9490) URL: <http://papers.nber.org/papers/w9490.pdf>.
- Slaný, A. a kol.:** *Vývoj institucionálního rámce fungování české ekonomiky a vstup do EU*. Brno, Masarykova univerzita 2004.
- Sojka, M. a kol.:** *Dějiny ekonomických teorií*. Praha, Karolinum 2000.
- Solimano, A.:** Beyond Unequal Development: An Overview. In: Solimano, A. (ed.): *Distributive Justice and Economic Development*. Ann Arbor, The University of Michigan Press 1999, s. 26-41.
- Spěváček, V. a kol.:** *Transformace české ekonomiky, politické, ekonomické a sociální aspekty*. Praha, Linde 2002.

Stiglitz, J. E.: Whither Reform?: Ten Years of the Transition. Paper presented at the Annual Bank Conference on Development Economics. Washington, D.C., The World Bank 1999 URL: http://www.worldbank.org/research/abcde/washington_11/pdfs/stiglitz.pdf.

Transparency International: Bribe Payers Index 2002. URL: <http://www.transparency.org/cpi/2002/bpi2002.en.html>.

Transparency International: Corruption Perception Index 2004. URL: http://www.transparency.org/pressreleases_archive/2004/2004.10.20.cpi.en.html

Veblen, T.: *Teorie zahálčivé třídy*. Praha, SLON 1999.

Večerník, J.: Výzkum společenské transformace a česká sociologie. *Sociologický časopis*, 2002, s. 55-77.

Williamson, J.: Did the Washington Consensus Fail? Washington, Center for Strategic and International Studies 2002 (WP No. 6).

Williamson, J.: The Washington Consensus Revisited. In: Emmerij, L. (ed.): *Economic and Social Development into XXI Century*. Washington, D.C., Inter-American Development Bank 1997, s. 19-32.

Williamson, J.: What Washington Means by Policy Reform? In: Williamson, J. (ed.): *Latin America Adjustment: How Much Has Happy End?* Washington, IIE 1990, s. 37-53.

Williamson, O. E.: The New Institutional Economics: Taking Stocks, Looking Ahead. *Journal of Economic Literature*, 2000, č. 3, s. 595-613.

World Development Report 2002. Building Institutions for Markets, World Bank. New York, Oxford University Press 2002.

Žák, M.: Politické riziko v tranzitivních ekonomikách a v EU. *Politická ekonomie*, 2005, č. 1, s. 7-25.

Žák, M.: Politické riziko transformujících se ekonomik ve srovnání s EU. In: *Hospodářská politika v tranzitivních ekonomikách IV. – sborník z vědeckého semináře*. Ostrava, EF VŠB – TU 2003.

Žák, M. a kol.: Vnitřní a vnější podmínky restrukturalizace a hospodářská politika v ČR. Praha, VŠE, nakladatelství Oeconomica 2001.

Obsah:

1. Úvod	2
2. Historické ohlédnutí	2
3. Nová institucionální ekonomie - česká realita.....	5
4. Definice institucí	7
5. Instituce a výkonnost	12
6. Vliv institucí a ekonomická výkonnost	17
7. Možnosti měření institucionální kvality	19
Literatura	23

Evolution of Institutions and Economic Performance

Abstract:

The article is based on the thesis that institutional quality can influence the economic performance. From this point of view under certain circumstance the government policy is able to increase efficiency and performance of economies through creation, maintenance and cultivation of appropriate politic and economic institutions (“political and economic design”). This approach is not about the dominant role of state, but about possibility to accept and/or cancel measures which in principle influence both current production capability of economies and its long-term potential too. Authors do not repudiate of analyses of influence of informal institutions, which undoubtedly create “the spawn, out of all grow up”. The state is then understand as the guarantee and co-creator of basic “well-established” rules and/or institutions, the rational economic policy could be able to influence the process both to reduce transaction costs and to rise economic efficiency.

Keywords: institutions, rules, D. C. North, economic performance, institutional quality, new institutional economics

JEL Classification: D02, D23, H11, O11, O12

Milan Žák, Centre for Economic Studies, I. P. Pavlova 3, CZ – 120 00 Praha 2
(e-mail: zak@vsem.cz).

Petr Vymětal, Centre for Economic Studies, I. P. Pavlova 3, CZ – 120 00 Praha 2
(e-mail: vymetal@vsem.cz).

Dosud vyšlo:

WP CES VŠEM 1/2005. Vintrová, R.: Co neodhaluje HDP při analýze ekonomického růstu a reálné konvergence.

WP CES VŠEM 2/2005. Spěváček, V.: Ekonomický růst České republiky ve světle ukazatelů reálného důchodu.

Centrum ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu

www.cesvsem.cz

Centrum ekonomických studií VŠEM je výzkumné pracoviště Vysoké školy ekonomie a managementu a působí v rámci Grantového fondu VŠEM. Výzkum je zaměřen zejména na analýzu faktorů konkurenceschopnosti české ekonomiky v mezinárodním srovnání a na identifikaci souvisejících hospodářsko politických implikací pro podporu ekonomického dohánění a přechodu na znalostně založenou ekonomiku. Realizace výzkumných aktivit probíhá od roku 2005 v rámci dvou dlouhodobých výzkumných projektů (Růstová výkonnost a kvalitativní konkurenceschopnost české ekonomiky, GA402/05/2210; Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, MŠMT 1M0524). Tematicky je výzkum zaměřen na čtyři dílčí komponenty: (1) Růstová výkonnost a stabilita, (2) Institucionální kvalita, (3) Konkurenční výhoda a inovační výkonnost, (4) Kvalita lidských zdrojů (realizovaná Národní observatoří zaměstnanosti a vzdělávání).

Working Paper CES VŠEM

Redakční rada:

Doc. Ing. Anna Kadeřábková, Ph.D.

Doc. Ing. Karel Müller, CSc

Prof. Ing. Vojtěch Spěváček, DrSc.

Prof. Ing. Milan Žák, CSc.

Odpovědná redaktorka:

Ing. Marta Ondráčková

Redaktorka textu:

Ing. Hana Rosická

I.P.Pavlova 3
120 00 Praha 2
tel +420 841 133 166
bulletin@vsem.cz
www.cesvsem.cz